

В. БУДЗИНОВСЬКИЙ.

Ні парубки, ні вдівці.

і

Польовання.

ЦІНА 35 ЦЕНТІВ

Накладом і друком "Народнього Слова,"
527 Second Avenue - Pittsburgh, Pennsylvania.

В. БУДЗИНОВСЬКИЙ.

№

Ні парубки, ні вдівці.

—:—

Польовання.

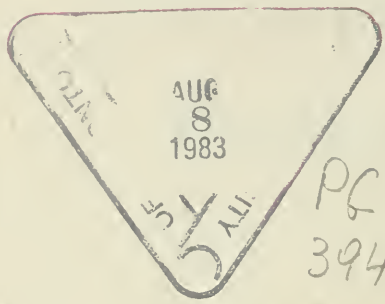
ЦІНА 35 ЦЕНТІВ

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

Накладом і друком "Народнього Слова,"
527 Second Avenue - Pittsburgh, Pa.

UKRAINIAN NATIONAL AID ASSOCIATION OF AMERICA

JUL 15 1948

PG
3948
B73 N5
1920

==

О татарськїм боці Дніпра, в половинї дороги з Олешок до Каховки почувала чумацька валка, щоб, скоро засвітає, пробратися на запорожеський бїк. Під конвоем двадцяти заборосних молодих козаків їшло тринацять великих маж тягнених волами. Десять маж було навантажених солею. Дві мажі везли подорожний запас валки. Валка мусїла мати великий запас харчїв, бо кромї двадцяти козаків, треба було прохарчувати ще погоничїв і двох отаманїв. Чумаки брали з собою головню кашу, вялену рибу і вялене м'ясо. Валка мусїла мати також запас сїна для волїв і коний, бо не вся дорога їшла зеленими степами і лїсами, де худоба малаби свїжу, зелену пану. Саме тепер перебули такий сухий безтравний татарськый степ. На тринацятїй мажі, вже до половини опороженїй з сїна, лежав недужий отаман валки, Осип Їжук.

Тому десять рокїв, цебто в 1638 році Осип Їжук був сотником в чигиринськїм полку реєстрових козаків. Реєстровими звалися ті козаки України, з яких Польща потворила державнї полки, даючи їм і їх родинам "козачї привїлеї." Вони, хоч би й не були шляхтичами, не робили панщини, були необмеженими власниками своїх земель, їм не судив шляхтич, нї королївськый староста, а власний козачий суд. По невдачнїм повстанню козацтва, до якого пристали також реєстровї полки, спільно обчїмхано

козаків з тих привілеїв. Крім того реєстрові козакі втратили свою власну старшину. На полкових старшинах реєстрові дістали самих Ляхів. Також майже всіх сотенних старшин заступлено Ляхами. Тоді й Їжука скинули з сотництва. На його місце прийшов Богдан Хмельницький, який до повстання був полковим старшиною, бо полковим писарем.

Їжука не дуже стурбувала втрата сотниківства. Він пристав був до реєстрових не для хліба і не на те, щоби дістати козачі привілеї. Ніякий шляхтич ціякий староста не мав до него права, бо мав хату і добрий пимат землі. Непосідючому ремесло гречкосія не дуже було до вподоби, отже всю господарку в хаті здав на жінку. Сам промишляв на уходах і чумакував. В його сторонах було ще дуже мало народу а дуже багато дикого звіра. Отже Їжук в зимі полював на кожухи, в літі чумакував. На уходах промишляли також всі сусіди Їжука. Коли прийшла весна, Їжук вантажив на мажі всю свою зимову працю і працю сусідів, та їхав у Крим. На кримських торгах продавав кожухи і за частину придбаного гроша купував сіль, та привозив її на Україну. Мав щасливу руку, бо його валка ніколи не впала в руки степових розбишак, чи на власну руку воюючих татарських чамбулів. Аж коли жінка вмерла йому, він і ті промисли покіннув. Свій маєток винаймив другому на цілих десять років, вісімлітнього сінка Петра дав до Київна на науку, сам вступив до реєстрових козаків, де згодом вийшов на сотника.

Втративши сотниківство, Їжук цілком покіннув службу і вернув на батьківщину. Господарку далі лишив у руках орендаря, бо його ще й тепер тягло на уход, тягло чумакування. Він знов став полюва-

ти і їздити по сіль. Від двох років Їжук мав спільника, Івана Кострубу. З тим Кострубою зійшовся був на уходах. Заприянився з ним і взяв його до спілки. Коструба добрий був товариш, ще ліпший спільник. Тому рік вернув до хати син Їжука, Петро. Батько зараз першої днини сказав йому:

— Роззирайтеся за дівчиною. Як знайдеш гідну, хоч би й бідну, то, про мене, оженися й зараз передам тобі господарство.

Син почіхався в потилицю і каже:

— Мені ще пора женитися. Годилосяби й мені показати, що ми старинний козацький рід. Я ще ні троха не козакував.

— Ти може маєш охоту пристати до реєстрових?

— Хиба колись пізніше. Я хотівби зачати козакувати на уходах і чумакуючи. По році, двох подумаю, що мені діяти. Чи оженитись і лишитися дома гречкосієм, чи може зголоситися до реєстру, або й чкурнути на Запороже. Мені не дуже до вподоби служба в польськїм реєстрі. Я волівби козакувати на вільнім Запорожу.

Петро відповів так, неначе би чигав у душі свого батька. Старого ця відповідь дуже втішила. Петро лишився при батькові. З батьком, з його спільником Кострубою і з кількома молодими уходниками, Петро цілу зиму шибав собою по лісових нетрах, полюючи на видри, бобрї й інші звірі одянені в добрі і цінні кожухи. На весну з тими кожухами і кожухами інших уходників поїхали на Кримські торги. Першим отаманом тої валки був старий Їжук, другим його спільник Коструба. Купців на свій товар не потребували шукати. На кримські тор-

ги зїздилися з усіх усюдів купці лакомі на такий товар. Приїздили Вірмени, Турки, Венеціане, Генуезці, Греки, Німці і всякі інші язики. До кількох днів мажі були порожні. Тепер виповнено їх солею і деяким иншим крамом, який на Україні мож було прода-ти легко і з добрим зиском.

По цілодневній роботі валка була готова вертати на Україну. Ще лиш переночувати нічку і на зорях рушати в дорогу. Ніч минула, вже й сонце зійшло, а валка ще не рушила з місця. Спинила її недуга отамана Їжука, що чепилася його цілком неожидано середунівночи. Хоч ніч була тепла, він все казав, що йому зимно. Накрився двома свитками і ще трусило ним. Саме тоді коли гадали рушити в дорогу, показалося, що старий Їжук на коня не сяде. Не мав сили. Не було иншої ради, як похід здержати і для недужого отамана зладити леговище в мажі на сїні. З одної мажі, через верх навантаженої пашою для волів і коний, троха сїна перекинули на иншу мажу і врешті сїна, під полотняним дахом зробили вигідне леговище. Поклали отамана і аж тоді валка рушила, з місця, та опинилася при Дніпрі. При перевозі валка ночувала, бо перевізники перевозили тільки в білу днину. Рано, скоро лиш загоріло, погоничі позапрягали волш, але валка мусїла ждати ще добру хвилю, бо порон був по тім боці. Від Запорожа надїхало якесь більше козацьке товариство і його перевозили на татарський бік.

Перший з порону на беріг зійшов старший козак з палкими очима, мабуть якийсь знатний старшина. Він зараз підійшов до візника мажі, яка стояла найблище порону і спитав?

— Ви везете сіль? Хто отаман?

— Тепер, Іван Коструба, бо перший отаман, Осип Їжук лежить в мажі недужий.

Козак неначе втішився, коли вчув імя Їжука. Він снітав живо:

— Осип Їжук? Може то цей, що колись був чигиринським сотником? Мабуть цей, бо я чув, що він чумакує. Заведи його до мене!

Козакови відповів Коструба, котрий саме надійшов і чув ту розмову:

— З ним тяжко буде розмовляти. Він баламутить. І не хоче нікого бачити на очі.

— Скажіть йому, що тут є і з ним хоче балакати його товариш, тепер чигиринський сотник Богдан Хмельницький.

Коструба пішов до мажі Їжука, Хмельницький ступав за ним. Ледви Коструба сказав недужому, який до него зголосився гість, недужий неначе нараз виздоровів. Підвівся, сів і каже:

— Нехай прийде сюди. Але зараз, поки мене знов не заморочить.

По хвили Хмельницький всунувся під полотняний дах і сів коло Їжука. Цей снітав:

— Що ти тут робиш? Чи ти вже покинув ту службу і чумакуєш?

— Ще не покинув, але мабуть покину. А може служби не покину, тільки зміню пана. Може на місце польського короля прийде гетьман.... України. Щоби не скінчилося так як тому десять років, хочу обезпечити собі поміч Кримців. Перший наш удар мусить бути такий сильний, щоби рішив усю війну. Тепер їду підмовляти Татар до спілки з нами. Може доведу до того, що хан дасть нам цілу орду. Як не те, то може відпустить мені пару мурзів. Як лиш дістану пару тисяч Татар, то з ними і з Запорожцями

рушу на Польщу. Ось що я хотів сказати тобі. Я гадаю, що й ти пристанеш до нас і допоможеш нам, бодай наганяючи до нас козаків з твоїх сторін. Надіюся, що скоро подужаєш і возьмешся за діло.

Іжук слухав уважно, його очі горіли несамопитим огнем. Це зворушення тимскорше вичерпало його сили. Він сумно понурив голову і пробовтав.

— Запізно! Запізно приходиш з тим до мене. Бачиш, якій я. Немічний, як сповита дитина. Чую, що то приходить мій кінець. Хиба сина дам тобі. Сина, тай троха червінців. Ну, і моя найка тої солі, що веземо, нехай піде на військо... По...побалакай з Кострубою... З ним можеш балакати.. ба... лакавати.. так як зі мною.

Недужий замовк. Похилився взад і ляг на сіно. Хвилю вдівлявся мутними очима в полотняний дах і вснув. Хмельницький висунувся з мажі і пішов до Коструби. Побалакав з ним, сів на коня, і з цілим своїм товариством почвалав далі на Перекоп. Чумацька валка стала переправлятися на запорожський бік. На Запорожю валка йшла зразу долиною Інгуля. Давидовим бродом перейшла на той бік, перейшла ріку Інгул і зайшла аж до ріки Бог. Далі йшла горі Богом.

Отаман Іжук вже й не наглив, бо втратив усяку надію доїхати до хати живий. Погодився з гадкою, що його поховають десь по дорозі. Цілими днями спав. Як не спав, то лежав у замороці. Лиш десь колись приходили досить довгі хвилі, коли він мав ясний ум і балакав розумно. Тоді все був біля него, як не син Петро, то приятель Коструба. Одного разу балакав з Кострубою так жваво і так розумно, неначе би вже переміг свою хворобу. Коли Коструба замітив, що небезпека вже минула, недуж-

жий заперечив покрутивши головою. По хвилині мовчанки сказав:

— Мені не жаль булоби вмирати, як би мене не гнобили дві думки: Одна та, що вмираю саме тепер, коли козакам потрібна кожна шабля. Друга та, що вмираю не знаючи, як Петро оженився. Добре, чи собі на біду? Я був би тобі дуже вдячний, як би ти схотів шльхувати, щоб не взяв якої ледащці.

Коструба хвилю подумав і каже:

— Я мав би для него дівчину. Гарна, добра і не бідна. Біда лиш в тім, що за жінкою моглаби влізти до него й свекруха. Через таку свекруху він або повісивбонь, або вбів би тещу і жінку.

— Як жінка добра і розумна, то з тещою, хоч би була родом з пекла, мож дати собі раду.

— Колиж бо дівка, хоч добра і розумна, дуже привязана до мамі. Все обстає за нею. Цю дівчину я нарадив би Петрови хіба аж тоді, коли би вчув, що її мамуня віддалася.

— Вона вдова?

— Вдова. Чотирикратна вдова. Її перший муж втопився. Другий повісився. Третього зігнала зі світа таксамо, як першого. Четвертий також втопився.

— Добра жінка, нічого казати. Донечка буде мабуть така як і мама.

— Донька цілком не така. Біда лиш в тім, що, як кажу, привязана до мамі. Як би мама віддалася, то лишилась би зі своїм мужем і до зятя не йшла би.

— Дежби знайшовся п'ятий такий дурний?

— Такі дурні були і ще тепер є. Вдова ще не стара і дуже понадна. На добавок має не лиш свій власний маєток, але й маєток, який небіжчик, ще заки скочив у Дніпро, записав їй на той случай, коли би віддалася. Вже не один сватався до неї, але вона

не хоче.

— Хиба жалує того шестого, щобн й він не втопився?

— Вона не вірить, що її муж втопився. Вона все ще надіється допитати його, або що він сам верне до неї. Але я знайду спосіб допевнити її, що вона таки справжня вдова і, коли до неї сватаються, повинна ущасливити ще й шестого.

— Сама дівчина, гадаєш, була би добра для Петра? — недужий спитав, але вже голосом слабим.

— Гадаю, що була би дуже добра. Коби лиш мама була від неї далеко.

— То козачий рід? — недужий вищептав.

Це питання було для Коструби дуже невігідне. Щоби оминути відповідь на него, замітив.

— Нема що квазити. Петро ще дуже молодий. Йому ще лиш двацять років; може й лиш дев'янацять. Про жіку для него ще пора думати. Подужаєш, то сам ожениш його.

Іжук послідних слів мабуть вже не чув. Розмова втомля його і він вснув. Це була послідна його розмова. Від тої хвили він вже лиш баламутив. До дому таки недоїхав. Помер тоді, коли вони, переступивши Синюху, цю межу між Запорожем і королівською Україною, мали перед собою до своєї Вільхівки ще лиш чотири дні дороги. Поховали, поїхали далі.

У Вільхівці вже кружляли різні чутки: для кого трівожні, для кого підбадьоруючі. Всі чули, що на Запороже з усіх усюдів тягнуть різні очайдухи і люде охочі до воєнного ремесла. Одні казали, що то польський король ладить похід на Крим. Дехто шушукав, що то козаки збираються бити Польщу. Коли хто питав Кострубу або Петра Іжука, вони відпові-

дали, що то кримській орді прийде кінець. І вони оба ладилися до того походу на Крим. Збирали охочих, та запасалися зброєю, порохом, кінями. Коструба пішов на недалеке Запороже. Петро в своїх сторонах вербував між уходниками охочих і вислав їх до Коструби. Навербовані хлопці промишляли промислом уходників. Так пройшла зима і провесна. Аж на вість про велику побіду корсунського гетьмана Б. Хмельницького під Корсунем, народ навкруги Вільхівки заметушився. З Запорожа вигребся і до Вільхівки прийшов загін козаків під отаманом Кострубою. Загін мав півтрьохсотки козаків. До Коструби пристав Петро з тою полусотнею уходників, яких він призбирав і передержав коло себе на уходах. Загін пішов далі прочищувати шлях для головної сили. Хмельницький грозив, що піде на захід і буде мститися аж тоді, коли стане над Вислою. Щоби його походу не спинювала безліч оборонних городів з ворожими гарнізонами, різні власновільні загопи, воюючи на власну руку, очищували шлях, руйнуючи ті городи.

Загопи зложені з самих козаків, що знали воєнне ремесло, вміли орудувати зброєю, та привикли до карности, не тяжку мали роботу. Шляхоцькі двори й замки і старостинські городи не були приготовані на таке скоре поширення повстання. На добавок в їх міліціях було багато Українців. Вони може скрізь потайно помагали повстанцям, або й явно переходили до них. Коструба без великого труду і малими жертвами брав двір за двором, замок за замком, побільшаючи своє військо і запасаючися ліпшою зброєю, муніцією, харчами. Чого було заобогато, відслав Хмельницькому.

Загін увійшов у густий праліс, котрий тягнув-

ся аж до Горохова. В Горохові, край самого ліса був шляхоцький замок. Його треба було доконче взяти і зруйнувати, бо колиб Хмельницький справді пішов далі на захід, то Горохів перегороджував би найкоротший і найвигідніший шлях між Запорожем і Польщею. Але горохівський замок був сильний, добре зазброєний і мав завзятого пана. Коструба гармати ще не мав. Гарматою запанствися загадав саме у Горохові. Отаман взяв Петра Іжука на бік і стурбований каже:

— Між нашими хлопцями є такий, що знає Горохів. Нам прийдеться хіба оминутн те гніздо і полишити його якому загонові, що буде мати гармату. Без гармати замку не возьмемо.

Петро, не надумуючися, відповів.

— Якій той замок не скажу, бо не бачив його. Але, міркую собі, що королівський Кодак на Дніпрі був сильніший, як якийсь там шляхоцький Горохів. Як той Кодак впав у руки козаків, то чому би мав остоятися малий шляхоцький замок?

— Не кажу, що ніяким способом не возьмемо його. Я лиш не хочу, щоб під його мурами, лягла половина нашого товариства.

— Як не гарматою ані приступом, то треба пробувати інших способів. Може би частину міліції перетягнув на наш бік. Де той, що знає ті сторони?

Позвали до себе козака Семченка. Коструба став розпитувати.

— В міліції Горохова є православні?

— Є, але дуже мало. Там головно Мазурі і волохи.

— Православних не перетягнув би на наш бік?

— Як в інших замках і городах переходять до нас або помагають нам, то й горохівських перетяг-

нубон.

— Ти не пішов би до Горохова?

— Як прикажете, то піду. Лише не знаю, чи з тої муки буде хліб.

— Чому? Не вмієш з людьми балакати?

— Балакати вмію, але...

Козак почіхався в потилицю.

— Боїшся?

— Коли думаєте, що боюся, то піду.

В розмову вмішався Петро і спитав:

— Чи там хто знає тебе?

— Ось в тім хиба. Я зараз не сказав того, щоб ви не думали, що я страшка спн і хочу викрутитися. Мене в Горохові знають, бо й я служив там пару місяців. До вас я прийшов просто відтам.

— Коли так, то ти там і показатися не смієш. Треба би післати кого иншого.

— Горохівський пан такий обережний, що тепер він чужого до замку не впустисть. Як впустисть його, то возьме під варту і з людьми, ще й з православними, цілком балакати не дозволить.

— Чи мур замку знаєш? Може є яке слабе місце, котре можна б проломити без великих жертв?

— Знаю, що таке місце є, але не знаю точно, де воно. Те місце виміркував би тільки такий, що знає мешкання пана. Я в світлицях не був, отже, хоч знаю, що таке місце є, не скажу, де воно. Замок з трьох сторін обливає ріка. До замку віздиться мостом перекинутим через ріку. З заду за замком є шмат сухого ґрунту з садом. За садом непрохідне багно, за багном ліс. З ліса багном до саду і під замковий мур проберешся тільки той, що знає потайну стежку крізь багно. Я цю стежку знаю і міг би наше військо провести до саду аж під мур замку. Як би

знаття, де той мур такий тонкий, то кількома ударами довбнею виб'ють діру, якою наше військо моглоби пропхатися до замку.

Коструба не довірливо крутив головою і спитав:

— Відки ти це знаєш? І на що би в крайньому мурі замку робили місце таке слабе, що його мож розбіти довбнею?

— Це на те, щоби на случай якої наглої небезпеки пани могли непомітно втечи в ліс. Розкажу вам, як там є і що я про той мур знаю. Всі замкові будинки деревляні, лише в'яздова баншта і сам двір, де на поверсі є мешкання панства, муровані. З тих трьох боків, які оперізує ріка, замок обведений валом і частоколом. Моста через ріку до в'яздової баншти вже не підводять, бо щось там пощувалося і він дуже тяжкий. За те приступу до него боронять гармати і мордірі. В крайній потребі мож його спалити. Мурований двір має на долинні вікна лише на подвіря. На горі вікна виходять і на подвіря і на ліс. На ліс більше як на подвіря. Коли Горохівський пап сватався, приїхав до него на обзорини його будучий свекор. Молодній показував старому замок, водив його по всіх закутинах. Одна дівка зі служби підслухала їх. Дівки всі дуже цікаві. Цікаві і довгоязикі. Що вчула, те й розказала. Опинившись в одній кімнаті, чи в корі зібруєю, молодній сказав:

— Віден є потайний вихід з замку в отцей ліс, що видно з вікна. Відоймивши плиту під вікном, сходиться в малій льох без виходу. Зовнішня стіна того льоху така тонка, що вдаривши довбнею, розсиплеться і зробиться вихід.”

Коструба і Петро слухали уважно. Коструба

спитав:

— А ти знаєш, котре то вікно, рахуючи з кінця? Семченко розвів руками і відповів:

— Тожто! Тоді це не в голові було мені. Я знав, що як буду втікати з замку, то не з панських світлиць. Отже я не штавав. Треба би знати, кільки вікон має кожна кімната, заки від першої зайдеш до тої з потайним виходом. Тоді під цим вікном можна би розбити мур, влізти в лъох і вибивши в стіні плиту, тлізти до панського мешкання. Як ні, то можна би в лъох всунути барило пороху і замок розірвати.

Петро сів на поваленого віком дуба, спер лікті на колінах, голову в долонях і щось міркував. І не слухав, що Семченко далі розказує Кострубі. Як не знав, котре то вікно над тою тонкою стіною, то решта не була цікава. Нараз Петро сховився і каже:

— Я піду! Може знайду і відрахую це вікно. Як ні, то розглянувшись на місці, може приїде мені яка инша добра гадка.

Отаманови ця гадка не дуже припала до вподоби. Він спитав.

— Ти гадаєш, що тебе, цілком чужого впусять до замку на обзорини і дозволять обнюхувати всі кутти?

— Я зроблюся польським шляхтичем, що втікає перед козаками. По польськи балакаю добре, бо навчився в Кїїві. Шляхоцькі звичаї знаю. Шляхоцьких одягів, і то не сєгїрших, досить на наших возах.

Звернувшись до Семченка, сказав.

— Знайди мені кусень такого порохна, що вночі світить. Може буде мені потрібне.

— Тут в лісі буде того порохна чимало, але те-

пер. в динну, як знати, що воно світить?

— Ми що ніч ще переночуємо в лісі. Може й лісом підступимо ближче під замок. Я до Горохова поїду аж завтра пополудні. Можеш відійти. Рано принеси мені порохно. Також приведи мені якого розумного і хитрого очайдуха, що не боявсьби полізти зі мною чортови в зуби.

Семченко відійшов. Отаман спитав Петра:

— Чого ти до того Горохова пхаєшся? Всякі потайні входи і виходи держаться в тайні. Ніхто чужий взагалі не сміє знати, щ отакій вихід є. До комнати, де той вихід, він тебе цілком не випустить.

— Як увіришь, що я польський шляхтич, то чейже запросить мене до свого мешкання. Хоч би з цікавості. Схоче знати, які поступи чей робить повстання і чи йому довго ждати на облогу. Можливо, що покаже мені всі комнати свого мешкання, не виключаючи тої збройниці з камінною підлогою. Може буду мати щастє і почислю вікна. Може замаркую вікно над тим тонким муром, або яке инше місце. коли буду знати, котре воно від того вікна.

— Як замаркуєш?

— Порохном. Може буду в цій комнаті. Може тоді вікно буде відчинене. Як ні, то може сам відчиню, або будь то би нехотючи зібю. Тоді крізь вікно вишущу куєник світячого порохна. Як в ночі підійдемо від ліса під замок, то порохно на землі під муром буде світити. Саме в тім місци буде та тонка стіна. Як не поталанить викнути порохно з того вікна, то може кину з иншого, знаючи, що воно друге, або третє, чи четверте від вікна, під котрим є той тонкий мур.

— Не вірю, що будеш мати щастя.

— Як ні, то може наполохаю його так, що він залишить гадку оборони і вибереся з замку. Тепер тут в лісі взагалі тяжко вигадати щось. На місці, як розглянуся, може й почую дещо, то таки вигадая. Наше військо треба вивести глибоше в ліс, і ближче до замку.

Загін рупив, полишивши на місці всі вози з погоничами і невеличкою козацькою охороною. Військо посувалося вперед дуже поволн, бо то був ліс, якого ще не калічила сокира. Це був ліс оборонний, який утруднював приступ до замку, отже його полишено таким, яким був тому сотки років. Не лиш густий, але й поперевалюваний зламами, похід які і через які треба перелазити, або обходити їх. Коли Семченко сказав, що до багна під замком є ще пів години, та що від цього місяця можна йти далі хоч би й в ночі, похід задержався. Військо переночувало в лісі, не розкладаючи вогні. На другий день Петрови принесли шляхоцький одяг. Козак Варчук, що зголосився йому на товариша, дістав одяг шляхоцького гайдюка. Семченко приніс кусень порохна, кажучи, що в ночі світить дуже добре. Коструба лише дивився на них і похитував головою. Взяв Петра на бік і каже:

— Я таки не вірю, що ти щось путнього зорудуєш. Одно необережне слово твоє, або Варчука і ви оба пропали. Ми втратимо тебе і шляхтич доміркується, що козак, які ваять на його замок, вже десь недалеко. Замок зможемо дістати і без твоєї гостини у Горохівського. Я майже цілу ніч не спав передумуючи різні пляни. Ми під самим замком. Семченко каже, що крізь багно і в ночі проведе нас під сам замок. Вікна першого поверха, то вікна мешкання.

В ночі буде там лише родина шляхтича. Як ще хто буде, то хіба лиш біла челядь. В ночі перейдемо з драбинами на сухе місце під замком. Вартових там ніколи нема. До кожного вікна приставимо драбину і параз всіма вікнами вліземо в мешкання, та заповнимо всі кімнати. Заким міліція схопиться і доміркується, що сталося, замок вже буде в наших руках.

— Як не можна буде зробити легшим способом, то й я за тим, щоб лізти всіма вікнами. Але, відки ви знаєте, що на поверсі за тими вікнами лише родина шляхтича? Хіба не знаєте, що по дорозі сюди ми попадали на двори або вже порожні, бо панні повтікали, або на такі, які добре приготувилися до оборони. Ми всіх подумаєм, бо на наше щастя наш загін сильний. Може й горохівський пан приготувався і цілий поверх обсадив військом? Саме того треба мені бути там, щоб знати, на що попадемо: чи сміло пхатися до вікон, чи може обережніше. Я таки піду туди. Як до вечера не верну, то це буде для вас знак, що я пропав, або що саме для вашого пляну мені треба було лишитися в замку через ніч. Кажіть робити драбини і в ночі лізьте всіма вікнами.

— Але я буду ждати на тебе лише до півночі.

Пополудни виїхав з ліса на дорогу молодий шляхтич. Одяг не святочний, але й не бідний. За ним вирунув, також на кони панський гайдук. Його одяг показував, що в останніх днях перебув неодно, та ще не було часу полатати його. Оба пустилися дорогою на горохівський замок. По дорозі Петро вчив гайдука, що і як йому балакати, коли би в замку випитували.

— Найліпше скажи, що про мене ще нічо не знаєш. Вгадай собі якесь далеке відси село і якогось пана, з котрим ти втік перед козаками і по доро-

зі згубився. Аж тому два дні ти зійшовся зі мною і я тебе взяв на службу, обіцяючи тобі десь коло якихось Бродів виклопотати у якогось мого родича ґрунт і дівку. Ти знаєш, чого туди їдемо. Отже й ти не забудь, що маєш очі і вуха. Тільки завеликої цікавості не показуй, щоб не доміркувалися, яка ти птиця. Як би мене вхопили, але ти ще мав нагоду втечи, то втікай. Тільки втікаючи, не наведи на наш табор ворогів.

— Мною не журіться. Буду з ними балакати так, що хоч би вам поховзлася нога, то не будуть мене мати за вашого спільника. Вибрешуся, не кажучи нічого на вас. Я хотів би ще одно знати. Як у інших панів, так і тут може бути між замковою челяддю яка наша чесна душа. Не можна би порадити йому, щоб ні щось зробив у нашу користь? Ось приміром, щоб ні підпалив клуню, або що...

— А як побіжить з язиком до пана?

— Я вже буду знати з ким про що балакати.

— Незле було би. Але не скорше, як о півночі.

Підїхали до замкового моста. Варта бачучи, що то тільки два їдці, не спшиуючи їх, впустила крізь башту на замкове подвіря. Подаючи уздечку своєму гайдукові, шляхтич скочив з коня і промовив до найблищого двірського гайдука:

— Як твій пан дома, то зголоси мене до него. Скажи, що на малу хвилину поступив до него Петро Вільхівський, син шляхтича і пана Вільхівки.

Гайдук відійшов і по хвили вернув, та повів гостя до двора на гору. На горі при сходах дожидав його пан Горохівський, може сороклітний шляхтич. Ведучи гостя до світлиці, звинявся:

— Вибачайте, що не прийму вас так, як годилось би. В моїм дворі нема ґаздині. Саме вчора вїї-

хали жінка, діти, жінчина сестра, моя мама і вся біла челядь. Часи не певні. Я не міг дивитися на їх тривогу, отже вислав їх під сильним конвоєм до Львова. Я лишився боронити замок. Не покину його, хоч би надтягла не знать яка сила. Вступлюся хиба аж тоді, коли ворог вже цілком опанує його.

— Я не на то прийшов, щоб в такій грізній хвили побільшати ваші клопоти. Я також в дорозі на Львів. Моя ціла родина втікала. В метушні я згубився. Не знаючи, куди поїхав батько з родиною і челядю, я пустився сам навмання. По дорозі пристав до мене якийсь гайдук і погодував рештою хліба, який мав за пазухою. Як би не те, то я вже був би вмер з голоду, бо села оминаю, щоб не впасти в руки роззвіреного хлопства.

Гайдук приніс в глиняній мисці жарену гуску і в глинянім збанку мід. Показуючи на посудину, господар сказав:

— Ось бачите, яке у мене столове срібло! Що цінніше, я вже сховав, або вислав до Львова. Ще лиш деякі дрібнички, але цінні, мушу сховати. Ходіть блище, до столової. Як ви голодні, то буде смакувати, хоч в глинянім черепі.

Петро пішов за господарем. Переходячи з комнати до комнати, Петро призивався вікнам і числив їх. Гайдук ще раз прийшов, поклав на столі хліб, поставив глиняні глечики поналивав до них і вийшов. Господар підсунув гостеві гуску під ніс. Сам лиш пошвав мід. Петро цілком не був голодний. Але, коли вже сказав, що вмрив з голоду мусів їсти. Попи гість їв, господар не говорив нічого. Щораз прощзливіще вдивлявся в гостя і міркував щось. Аж коли Петро відсунув миску, господар сунув:

— Вибачайте! З котрих ви сторін? Гайдук пе-

реказав мені, що ви Вільхівський з Вільхівки, але вільха по тій великій Україні спільно розвелася. Маємо кілька Вільхівок, Вільшан, Вільшани, Вільхівців, Вільшанок...

— Я з тої, що на південь від Уманя.

— З тої, що на південь від Уманя? Я тих сторін не знаю, бо то далеко відси, а я й сюди недавно прийшов з заходу. Але я знаю одно. Я чув, що Вільхівка цілком не має пана. Від коли ви, чи ваш тато має ту Вільхівку?

— Я там вродився.

— Братанч мого шуринна знає тут Вільхівку. Він хотів її вимантити для себе як нагороду держави за якісь геройства на війні.. Мабуť не підплатив, кого треба, бо з королівської канцелярії відповіли йому, що хоч Вільхівка не має шляхотського пана, то те село і його населення також не є королівщиною, отже король не має права дарувати його, хоч би найбільше заслуженому.

Це, що сказав Горохівський, було правдою. Петро бачив, що заспався. Доміркувався, що господар недовіряє йому і хоче його привоздити. Щоби спасти себе, рішився безлично брехати. Не надумуючись, сказав:

— У вас на думці мабуť та Вільхівка, що ще по лівім боці Бога, в куті між Богом і Синюхою. Я з тої, що по правім боці Бога. То невеличке село.

Поццшла розмова, але не щира. Один і другий добре думав, як шитати і що відповісти. Горохівський не сумнівався, що його гість є козацьким шпіоном, що прийшов промостити дорогу війську, яке йде на Горохів. Петро думав, як би то йому з тої матні вибрехатися, або втечи; по змозі вивідавшись, котре це вікно над тонкою стіною. Щоби скорше знати, чи

прийде до своєї ціли, спитав:

— У вас харчів досить, щоб видержати довгу облогу, як би ребелізанти завзялися взяти замок? Бо гармат, без яких вашого замку силою ніхто не возьме, ті загопи ріжного гільтайства не мають.

Не ждучи на відповідь, додав встаючи від стола і приступаючи до вікна:

— Цей бік мабуть цілком безпечний. Бачу, там багно. Мабуть, ще й нароще залляне водою з ріки. Довгий цей бік замку? Мабуть самі кімнати для родини і білої челяди...

Ця цікавість гостя прийшла Горохівському в саму пору і закріпила його думку, що то шпiон. Він вже сам хотів питати гостя, чи не мав би охоти оглянути його двір. Одначе боявся, що як той не схоче, то хіба силою треба буде взяти його відси. Тепер Горохівський вже цілком сміло спитав:

— Може оглянете мій двір? Було би розумно, якби ви переночували у мене.

— Ночувати не буду, бо мені горить земля під ногами. Двір огляну дуже радо.

Петро приступив до вікна і вихилився. Від правого угла було це шесте вікно. Відступивши від вікна, замiтив байдужно.

— Виду не маєте тут ніякого. Під самим замком бурян, далі тирса і ліс.

— Але зате цей бік безпечний.

— Як то оборонний замок, то це, очевидно, важніше, як гарні види.

Господар завів гостя до другої світлиці з трьома вікнами. Далі йшли дві кімнати по однім вікні і ще одна з одним вікном. У Петра заковтало серце. Ця кімната була вложена каменними плитами, на стінах ріжна зброя. Від правого угла замку було тут

дванацяте вікно. Світляне порохно вже було йому непотрібне. Горохівський промовив:

— Тепер, коли всім шляхоцьким дворам грозить загибля, отця комната для мене і для моїх гостей найважливіша. Може ви боїтеся ночувати у мене, гадаючи, що заки відідете, прийде облога? Я вам покажу, що хоч би ворог вже вдерся на подвіря, ми оба спасемося.

Під вікном стояла скриня. Горохівський відсунув ту скриню на бік. З полиці взяв два залізні долота і став плиту під вікном підважувати з двох боків. Плиту виїмив і відклав на бік. Виїмив ще три плити. Показалася залізна решітка, яку він підніс. Підвіся і каже:

— Бачите? То вхід до льоху. Відтам потайний льох веде до ліса. Заждіть хвильку. Запалю ліхтарню і спущу на мотузку. Побачите, як там в середині.

Петро знав, що таких потайних виходів ніхто не показує чужому. Звичайно буває так, що в родині про таке знає тільки одна особа. Колиж Горохівський, хоч ще нема крайньої потреби, виявляє тайну йому, цілком чужому, то хіба тільки на те, щоби його туди заманити, або й вкинути. Всі ті думки і плян, як спасатися, лискавкою промайнули в голові Петра. Користаючи з того, що господар відвернувся засвітити ліхтарню, Петро всунув руку за пазуху, відкривши кусень порохна, розкришив його в жмені і всипав у льох. Коли нахилився над отвором, побачив на дні світло. Приступив до господаря і шепнув:

— Там хтось є.

— Де?

— В льоху.

— Це не може бути!

— Хтось є, бо світиться.

Господар прискочив до отвору і нахилився над ним

— Справді світло. Слабоньке, але світло.

Він ще більше нахилився і впав у льох, бо Петро... пхнув його. Впав коміть головою. Петро хвилю наслухував, але там в низу було тихо. І не йойкнув і не застогнав. Петро клав назад решітку, повкладав плити і під вікно підсунув скриню. Все те робив спокійно, неначе дома буденну роботу. Аж коли скінчив, поляв його зимній ніт і він цілий затрусився. Сів на дзиґлику, щоб утихомирити свого духа. Коли вже успокоївся, встав і відчинив вікно. Хоч це вже не конче було потрібне, викинув решту порохна. Вікно зачинив назад, але засувів не позасував. Проїшов усі комнати і у всіх вікнах повідсував засуви, так, щоб мож було з надвору легко, без гомоту і без биття шиб повідчиняти. Взяв шапку і вийшов. В дверях був ключ. Прикрутив, ключ виймив та всунув у холяву і пустився зі сходів. На долині стояв гайдук, що приніс був гуску і мід. Петро сказав йому:

— Пан переказує мною, щобн до него не заходити, бо ляг спати... У вас дуже сильний мід. Я сам не знаю, чи на кони вдержуся.

Гайдук лише усміхнувся і побіг сказати гайдукови Петра, що його пан вже відїздить. Коли Петро вийшов на подвіря Варчук вже сидів на своїм кони, держачи Петрового за уздечку. Петро скочив на коня і оба відїхали. Коли вже були далеко від замку, Варчук сказав:

— Точно о півночі буде горіти.

— Отже й ти мав щастя? Бо я ніколи не думав,

що мені піде так добре. Зразу було дуже горячо, але скінчилося ще й лішше, як дуже добре. Замок буде наш, може й без проливу крові... Тут ми моглиби скрутити в ліс. Добре було би знати, чи за нами не слідкує хто з замку. Озиратися не хочу.

— Їдьте поволі далі. Я скочу з коня, будьто би подивитися, чи не відпадає підкова.

— Добре. Ти порайся коло копита. Я, будьто би ждучи на тебе, також задержуся. З коня побачу далі, як ти, стоячи на землі.

Так зробили. Дорога в сторону замку була пуста. Вони всунулися в ліс і зараз попали на стежу свого загона. Позіскавували з коний, та ведучи їх за повіді, прийшли до табору. Коструба привитав Петра штанням:

— Драбини будуть потрібні? Вони вже готові. Є їх шіснацять.

Петро здивований, що саме шіснацять, спитав:

— Ви відки знали, що там шіснацять вікон?

Семченко був там. Не в замку, а під замком. Був на самім краю багна. Лежачи в буряні, числив вікна. Тота тонка стіна під дванацятим вікном, рахуючи від задного угла; під п'ятим, рахуючи від другого.

Петро лиш вилушів баньки. Не знав, що думати про це. По хвили спитав:

— Яким чудом Семченко й це підглянув? Хиба Горохівський вилонився на його очах? А я гадав, що він вже й пальцем не кивне.

Отаман роземіявся і каже:

— Семченко бачив тебе у вікні. Вікно відчинилось. Ти вихлився і викинув порохно. Семченко хиба не такий дурний, щоб не вгадати причину... Чому Горохівський мав би не кивати пальцем? Зчепився з тобою і погіб? Ти як втік?

— Я цілком не втікав. Сідайте, розкажу.

Посідали на землі і Петро коротко розказав, як то було в горохівському замку. Отаман вислухав, встав і каже. Отже ліземо драбіннами?

— Та ліземо. Повищо, муру не треба розбивати.

— То зачинаймо, бо вже смеркас. Замкових треба здурити. Нехай гадають, що ворог бє на замок з фронту. Коли всі винуться боронити міст і входову башту, нам легше буде опанувати середину замку. Як побачать, що вони між двома вогнями, та що двір вже опанований, всі здадуться. Під браму я вислав би тебе з третиною війська. Але ти мені будеш тут потрібний. Лише один ти знаєш, як непомітно і без гамору провести нас крізь замкові комнати і вивести на подвіря.

— Вишліть Варчука.

— Він хитрий хлоп і не странка сш, але до такої роботи у него ще замало досвіду... Кортілоб мене раз в життю по злодійськи влізти в чужу хату віконом, але бачу, що цим разом треба буде дверми, застукавши до них.

Добалакалися до того, що до замкових вікон поведе козаків Петро. Сам отаман возьме третину війська і під проводом Варчука підійде під браму замку. Коструба зараз відділив свою третину і відійшов. Козаки Петра пройшли решту ліса аж до багна. Щобі легше було пройти стежку крізь багно, яку знав тільки Семченко, на ту стежку покидали драбини і ступали по драбинах. Коли вже всі пройшли першу драбину, її стягали, подавали далі і клали на другім кінці. Так всі вийшли на сухе місце під замком. Надходила північ. Шіснацять драбин підвелося до шіснацяти вікон. Козаки, кожний з муш-

кетом за плечима, з пістолем в руці і з кинджалом в зубах, стали лізти в гору. Вони вже знали, що вікна лише приперті. Вікна повідхиловалися і козакі, один по одному, всувалися до середини. В усіх комнатах мертвецька тишина. Петро добув ключа, відчинив двері від першої комнати, щоб вивести хлопців на коритар, з якого вікна входили на подвіря. Перед дверми лежав хтось. Біля него світився каганець. Петро вгадав, що то спить панський гайдук. Почув, що від другого кінця підходить хтось. Мабуть нічна варта на коритарі. Світло каганця було Петрови невігідне. Схилювся і згасив. Гайдука переступив обережно і виїшов на коритар. За ним висувалися інші. Якби гайдук пробудився, або коли на коритар вже будуть виходити послідні козакі, мали приказ гайдука закнебловати і звязати. Якби боронився, заколоти. Ідучи за Петром, гусак посувався в сторону другого кінця коритаря, відки надходив вартовий. Чуючи, що хтось до него йде, вартовий гадав, що то гайдук. Він спитав тихо:

— То ти? Чи мені причулося, чи двері справді ринули. За тобою йде хтось. Може то пан?

Було темно, отже він не бачив, хто до него підходить. Аж коли підійшов до вікна, побачив, що то ні його пан, ні гайдук. Вже запізно було робити алярм. Заки отямився, лежав на землі звязаний з затуленим ротом. Козакі поставали у всіх вікнах. Саме коли Петро хотів крізь вікно випалити з пістолі, щоб в замку викликати метушню, десь так, неначе від віздової банти гукнув мушкетний стріл, якому відповіла сальва за замком. Одночасно в однім куті замкового подвіря зробилося ясно; в гору стрілив стовп огню. На подвіря висиналися гайдуки. Петро приказав кільком козакам випалити до них. Гайду-

ки, чуючи стріли за замком, бачучи що й з вікон двора стріляють до них, втікли з подвіря назад до своїх кватир. Петро приказав розв'язати вартового. Приступив до него і каже:

— Іди до твоїх товаришів і скажи їм, що ти тут бачив. Двір в наших руках і сам пан в наших руках. Наші за замком. Міст і башта їм не опруться. І в інших будинках замку є вже наші, бо чейже огню не підклав вірний слуга пана. Перекажи гайдукам і всій панській челяди, що як здадуться, то не впаде їм волос з голови. Як будуть боронитися, то погинуть всі. Нехай всі зараз вийдуть на подвіря. Зброю нехай покладуть на однім кінці подвіря, самі нехай зберуться на другім кінці. Гони!

Сталося, як Петро приказав. По хвили на однім кінці подвіря лежала ціла купа мушкетів, пістолів, шабель, запоясників, топорів, галябард і иншої зброї. На другім кінці зглотилася безборонна замкова челядь. На середні лежали два труни гайдуків. Вітру не було, отже огонь не перекинувся на інші будинки і погас. Брамү башти на міст відчинено і Петро з кількома козаками вийшов за замок. По хвили попав на козацьку варту. Вартовий пізнав його і каже:

— Бачу, ви мали щастя. У нас погано. Коли ми підходили до моста, вартовий побачив нас і випалив. Куля шарнула нашого отамана і він впав. Ми відповіли сальвою. Вартового взяв дідько, бо поцілений мабуть кількома кулями, впав з моста у воду. Так, ще з того, коли отаман тяжко ранений. Хто зна, чи йому олово не прошибло легенів.

— Тут наша варта вже непотрібна, бо замок наш. Веді мене до отамана.

— Колиж бо отаман приказав стояти тут.

— То я тут лишу одного з моїх товаришів. Ти веди мене.

— Може нам не треба буде йти, бо бачу, що йдуть до нас.

Справді надійшло кількадесятків козаків. Сказали, що отаман вислав їх під замок, кажучи, що вони може там ще потрібні. Сам отаман лишився в лісі тільки з п'ятьма козаками. Петро сказав їм:

— Нинішня робота в замку вже зроблена. Але ви такі йдїть туди, щобн легше було подїлитися. І виспатися всїм треба і треба пильнувати полонених, щобн не зробили нам якого збитка. Випустимо їх аж тоді, коли будемо відсеї відходити. Я йду до отамана. Може й його возьмемо до замку. Один з вас нехай вертає зі мною, показати мені, де тепер отаман.

Петро пішов далі. Провідник завів його в гуцу, де при огни, окружений кількома товаришами, лежав Коструба. Побачивши Петра, хотів підвестися, але не міг. Лише витягнув до него лїву руку. Правною, хоч не була скалічена, не міг рухати, бо болїла. Мав прострїлений саме правий бїк.

— Ти, Петре, мабуть в чепци родився. Коли ти відсеї прийшов, то замок хїба в твоїх руках. Чи багато нас те коштувало?

— Богато, бо чую, що з вами щось не добре.

— Пусте! Або прїсхне як на псовн, або піду землю гризти. У тебе багато таких як я?

— У мене всї цілі, всї до одного.

— Ось як то на цїм свїті правди нема. Ти взяв такий спільний замок і тобї ні твоїм хлопцям волос не впав з голови. Я лиш підїйшов подивитися на той замок. Хоч не бачив його, бо ніч темна, за одну ту цікавість дістав кулю в бїк. Нема правди, таї не буде!

— Коли вам жарти в голові, то з вами не так зле.

— Зле, чи не зле, розкажи, як то було і який кінець.

Отаман вислухав і каже:

— Завтра виберемо і на вози навантажимо весь військовий запас. Там є багато зброї, є й пару гармат. Як того добра буде загато для нас, то далі не підемо, але вернемо, щоби запас передати Хмельницькому. Приміром, гармати нам непотрібні. Хмельницькому стануть в пригоді, бо у него гармата слаба. Відходячи відси, замок зруйнуємо. Вертай до замку і отамануй за мене. Аж завтра покажеться, що зі мною буде.

— І вас возьмемо до замку. Там будете мати вигоду.

— Щоби, несучи мене, розхлїтали мою рану? Мені добре тут. Лежу вигідно, рана вже не так дуже болить. Завтра знов навідайся до мене. Але аж в замку зробиш свою роботу. Іди, бо я хочу спати!

Петро вернув до замку, обставив його вартовими, роздав прикази і пішов спати.

Зараз досвіта Петро побіг до отамана. Хоч виглядав несогірше, нарікав, що рана щораз докучніща. Просив, щоби його лишити в сукокою. Петро відійшов і став перешукувати замок. Взяв кількох козаків і з ними пішов на гору, щоби заглянути до Горохівського. Відоймили плити і решітку. У пиз годі було зійти, бо не було сходів, ні драбини. Роззираючися по комнаті, побачили під одною стіною мотузкову драбину. При отворі був сильний гак. Очевидно на те, щоби було до чого причепити ту драбину. Причепили і спустили. Петро став сходити в пиз. Один козак держав над отвором запалену ліхтарню.

З драбини Петро сходив обережно, щоб не станути на Горохівськiм. Козак спустив йому на мотузку ліхтарню і сам зійшов. Горохівський лежав мертвий. Лях мав два сяжні в квадрат. Під одною стіною лежали довбня, джаган і лопата, під другою пару скриньок і пару порожніх міхів. Заглянули до скриньок. Там були панські дорогоцінності. Замок і так був на зруйнування, отже Петро хотів знати, чи зовнішня стіна справді така, як про неї розказував Семченко. Казав козакови взяти довбню і добре гепнути. Козак плюнув у руки, розмахнувся і вибив віконце. За другим разом мур посипався так, що чоловік міг вигідно пролізти. Ще пару ударів і оба вийшли на світ. Петро промовив:

— Гадаю, що того пана не лишимо тут як собаку. Треба буде поховати. Найліпше буде так: тут під замком. Тепер підемо забрати скриньки на гору, бо чей же не лишимо їх тут. Потому приведеш кількох козаків. Витягнете Горохівського і тут поховаєте. Гадаю, що нам вигідніше буде вертати на гору драбиною крізь вікно. Тою мотузковою зле лізти, ще й зі скриньками в руках.

В ляху були три скриньки. Козак повиносив їх. Дві всунув у міх, закинув на плечі і по драбині поліз у вікно. Третю скриньку Петро взяв під паху і поліз за козаком.

Петро пішов дивитися, що його хлопці виносять з замку, що і як вантажать на вози. Котрий козак мав лиху зброю, дістав право вибрати собі лишню з воєнної добичі. Репта зброї йшла на вози. Гармат було шість. Дві більші і чотири менші. Більші гармати пішли по одній на віз, менші поміщено всі на однім возі. Пороху був цілий один віз, олова два вози. Ця робота тяглася аж до вечера. Ледви її скінчили.

Зруйнування замку відтежжено на другий день.

Коли смерклося, Петро виїшов з замку, щоб знов відвідати отамана. Саме тоді попри замок їхали верхом якісь три, неначе міщани. Побачивши козака, і при мості замку козачу варту, зупинилися. Один з них спитав Петра:

— Вибачай, козаче. Чий той замок?

Петро не знав, що то за люди, отже не знав, що відповісти. Відповів вимпнаючо.

— То Горохів.

— Та ми знаємо, що Горохів. Горохівський пан має міліцію з козаків? Не боїться?

— Він вже нічого не боїться.

— Деколи й небоя вовки зідять. Я чув, що в цих сторонах крутиться загін Коструби.

Петро подумав, що тих трьох йому нічого боятися, отже сказав:

— Горохівський пан вже й Коструби не боїться. Горохівського пана вже поховали козаки Коструби.

— Коструба тут? — другий міщанин спитав живо. — Можна з ним балакати?

— Він тут, але тепер ні з ким не балакає. Троха потурбований, відпочиває.

— То може його осаула тут?

— Ви балакаєте з ним?

— Коли так, то ми вам перекажемо Кострубі, що треба, і поїдемо далі. Тепер Хмельницькому потрібне велике і добре військо. Гетьман стоїть в Білій Церкві, куди приказав зібратися всім козакам зі зброєю, з кінями і з запасом. Всім загонам приказує залишити війну на власну руку, та всіх кличе йти до Білої Церкви. Ви також ідіть просто відси туди. Такі прикази гетьман дав у своїх універсалах. Перека-

жіль Кострубі і бувайте здорові!

Мішани почвалали вперід. Петро пішов до отамана. Той, неначе би вже не міг балакати. Але коли Петро став розказувати про нові універсали гетьмана, отаман очунав. Вислухав цікаво і сумно похитуючи головою, сказав:

— Я вже воювати не буду, так мені доїхала та одна дурна куля. Загін тиг приставши до Білої Церкви. Я мабуть лишуся тут, де тепер лежу.

— Батьку! Ви жвавіщі і голос маєте ліпший, як це було рано.

— То передсмертна горячка робить так.

Козаки, що були з Кострубою, по однім відходили. Коли отаман лишився з одним Петром, сказав:

— То я просив їх, щобн відійшли, як ти прийдеш, бо маю сказати тобі щось в чотири очі... Ти кажеш, що мені ліпше. Може воно так, але може є й навпаки. Мені бачиться, що я вже цієї ночі не переживу. Щобн не було запізно, скажу тобі зараз.

Отаман добув за хояви канчука з широкую на чотири пащі ремня, вишиваного мосяжними ґузиками, неначе би в якісь букви. Подаючи Петрови, сказав:

— Возьми це і пильнуй, як ока в голові. Як подумаю, то віддаш мені. Як вмру, то прошу тебе, зроби так:

— Поїдеши до Київва. Не зараз. Аж скінчиться війна. Там питай за вдовою Настею Прудковою, що має доньку Марину. Легко допитаєши, бо різника Прудка, що втопився, всі знають. Вдову знають ще ліпше. Як прийдеши до неї, то покажи їй того канчука і скажи їй, як було, як є і як буде... очевидно, як справді вмру. Скажи їй так:

— “Я був осаулою отамана Коструби. Під горхівським замком його поскоботала куля. Він вмер і його так там поховали. Вмираючи просив мене загостити до вас і розказати вам, як то він козакував і як вмер... цим разом справді вмер. На доказ, що то справді він був, дав мені і казав показати вам цього ганчука.”

— Як би Прудкова хотіла знати, як я виглядав, то розкажи. Може ти ще не бачив, що за лівим вухом маю перець. Подивися і також це скажи.”

— Зробиш це? — спитав Петра здивованого такою чудною просьбою.

— Зробити, зроблю, хоч не дуже розумію, в чім діло.

— Може колись зрозумієш. Мушу тобі ще одно сказати, щоби тебе перестеречи. У тої вдови дуже гарна донька. І не лиха дитина. Також має масток обезпечений так, що його дістане аж тоді, коли віддається. Але ти не дайся зловити на це поти, поки її мама не віддається ще раз. Як схоче, то знайде зараз якого дурного. Вона ще не стара і понадна. Має свій власний масток і ще один записаний на неї, але під умовою, що віддається. Кажу тобі, бережися. Як возьмеш дівчину, хоч її мама ще не віддалася, то марне згинеш. Або повісишся, або вб'єш свекруху і жінку.

— Чудне. Мені аж зимно робиться, коли чую таке.

Петро став щось розшитувати, але відповіді вже не дістав, бо отаман вснув. Посидів, забалакав ще раз, пішов до замку. На другий день рано прийшли до замку ті козаки, що ночували з Кострубою і казали Петрови:

— Зараз, як ви відійшли від нас, отаман пробу-

дився. Сказав нам, що вмирає. Як вмер, приказав поховати себе зараз, там де лежав. Казав, щоб ми це зробили самі, не звіщаючи про це військо і не кличучи вас. Приказав нам поклятися, що зробимо так. Ми поклялися. За годину він справді помер. Ми зробили так, як були поклялися. Там, де він лежав, тепер висока могила з дубовим хрестом.

— А я гадав, що він жартує, кажучи, що з ним так зле.

Все, що в замку для козаків мало якусь вартість, вже було на возах. Що не йшло до Білої Церкви для усього війська, те козаки розібрали між себе. Зачали руйнувати сам замок. Попід мурів повкладали міни і попідпалювали. Мури розсипалися. Деревляні будинки зів огонь. Похід рушив. Тепер козак, що сюди скрадався лісом, відходив дорогою. Переходячи попри те місце, де була могила отамана, похід задержався. Іжук взяв полусотню з мушкетами і вступив до ліса. Військо обступило могилу отамана Коструби. Короткою молитвою попрашали отамана. Гримнуло пятьдесят мушкетів і військо вийшло з ліса, та пішло далі дорогою. Похід зупинився аж там, де недалеко в лісі скрився був таборик війська. Вози також вийшли з ліса на дорогу, бо тепер козак вже не потребували боятися напасти. Цілий шлях аж до Білої Церкви був очищений з ворожих військ.

Не всі козак загона зараз пішли на Білу Церкву, бо не всі були готові йти в повний далекий похід. Неодин мусів перед таким походом дещо зорудувати дома. Таких Іжук розпустив. Лишилися тільки бездомні бурлаки і такі, що дома в господарстві цілком були непотрібні та з собою мали добрі коні і весь воєнний запас. Таких була не ціла сотня. Їх і цілий

табор, Іжук приставив до Білої Церкви.

Петра кортіло поїхати до Кіїва, щоб виконати последню волю свого отамана Коструби. Це, що він йому набалакав, умираючи, було якесь таке чудне, загадочне і цікаве, що Петро хотів як найскорше збагнути цю загадку. На добавок морочив його образ доньки тої вдовиці, до котрої покійний отаман справив його з тим чудним канчуком. Хоч Петро тої Марини ніколи не бачив, в його душі утворився її образ. Був цікавий, чи вона справді така, якою він бачив її в своїх снах. Він сам чув і його сердило, що хоч тої дівки на очі не бачив, а вже залюбився. І хотів поїхати до Кіїва і боявся. Боявся, що вона не така, якою виплекала її його уява. На його щастя військо увільнило його від того клопоту, і він вже не потребував, бо не мав права морочити собі голову питанням: "їхати до Кіїва, чи ні?" Його зробили сотенним осаулою уманського полку. Подорож до Кіїва забрала би багато часу. Сотенний старшина, ще й тоді коли військо ще лиш організувалось, не міг на довгий час відставати від війська.

Петро лише виклонотав коротку відпустку до Вільхівки. Вільхівка була недалеко, можна було вернути за пару днів. Він там не був конечний, бо його батьківщиною орудував його родич; добрий господар і чесний чоловік. Але що инше гнало його до Вільхівки, а саме последна воля отамана Коструби. Передаючи Петрови канчук, умираючий приказував пильнувати його як ока в голові. Канчук постійно спочивав за хоявою, але цілком безпечний він там не був. Цеж була війна з походами, боями і всякими иншими пригодами. Канчук міг пропасти. Якби пропав, то не булоб з чим їхати до вдовиці Прудкової. Петро рішився захвати його у себе в хаті, у Віль-

хівці. Поїхав до Вільхівки, чудний свій скарб заховав у скрині, попросив родича шильнувати, щоби не затратився і зараз вернув до війська.

Військо гетьмана України пішло під Пиляву. Іжук пішов з ним. Великий бій з Ляхами скінчився розгромом і знівеченням цілої польської армії. Ляхи прийшли були з великими скарбами, які опинились в руках козаків. І Петро тоді добре обловився; його вючак мав що двигати. Хмельницький пішов під Львів, з під Львова на Замость. Коли при кінці падошста Хмельницький зняв облогу Замостя, прийшло перемир'я. Таке велике військо вже було поки що непотрібне, отже деякі відділи відходили розходилися. Відійшов також Петро Іжук. Просто зпід Замостя поїхав до своєї Вільхівки. Але не приїхав з порожніми руками, бо того, що придобав був на побосвищи під Пилявою, не розтратив, не продав за безцін Жидам. Сховав і відпочавши, по кількох днях вибрався до Кііва... з канчуком Коструби в хояві.

До Кііва Петро приїхав при кінци грудня. Доштав хату Насті Прудкової і на другий день поплудни пішов до неї. При вході до хати зішшовся з дівчиною, що саме тоді виходила з хати. Погана була, отже він подумав:

— Це хйба не донька Прудкової, Марина.

Петро поздоровив дівчину і сшгав:

— Я до Насті Прудкової. Чи то її хата?

— А чияж би? Але її нема дома. Є лиш Марина, її донька. Сидить в пекарни.

— Можна з нею бачитися?

— А чому-ж би ні?

Дівчина вернула, відчинила двері від кухні на розетіж і гукнула:

— Марино! До тебе, чи до твоєї мами якийсь

козак.

Відвернулася не зачинивши дверей і відійшла. Петро станув на порозі і вдивився в дівчину, що підвела ся з лавки коло стола, на котрім лежали дві обскубані гуски. Глянувши на дівчину, Петро стуманів так, що забув поздоровити її і сказати хто він і чого приходить. Його спантеличило це, що дівчина, хоч справді дуже гарна, була цілком не така, як та, яку він все бачив у своїх думках і в своїх снах. Подумана дівчина буде середнього росту, ця, що тепер стояла перед ним, висока. Тамта була смаглява, у цієї личко як молоко закрашене кровю. Тамта була кароока, у цієї очі ясноголубі, як небо. Тамта була задумчива, з лагідним тужливим поглядом, у цієї лице жваве, погляд живий, веселий, неначеб ті очі не вмільи інакше, як лиші сміятися. Тамта чорнява, ця ясна білява. Коли він стояв хвилию не озираючися, вона підступила до него і сміючися, спитала:

— Чи мені може крізь двері причулося, що хтось з нашою наймичкою балакав? Як я добре чула, то мабуть був ще оден, але пішов, полишивши мені німака.

Ця глумлива замітка отверезила його. Треба було якось виправдувати себе і він відповів:

— Бо я мабуть попав не в ту хату до якої мене справили. Я до Насті Прудкової.

— Настя Прудкова, моя мама, отже ти не зблудив. Але мами нема дома. Пішла до сусідів. Може діло таке, що й я годна зорудувати за маму, або переказати їй?

— Я мушу балакати з мамою. Я на те приїхав з далека. Аж зза Уманя.

— Зза Уманя! Цеж на кінци світа. То мабуть буде ягесь дуже важне діло. Що це могло би бути?

— Важне, чи ні, не скажу, бо я сам не знаю, в чім діло. Маю тільки переказати пару слів. Чи вони важні, осудить хіба лиш твоя мама.

— То хіба зажди, аж верне наймічка. Я її зараз пішло по маму... Я попрошу тебе до світлиці, але сама лишуся тут. Не тому, щоб боялася козака, але що тут маю роботу. Доскубаю гуски, бо наймічка має иншу роботу.

— Або я не можу посидіти в пекарні? В світлиці було бп скучно самому.

— То сїдай! Може й мені скажеш, хто ти, і що тебе до мами принесло. Хіба, що це може якась дуже велика тайна і мені не вільно знати? Може то мене продають кому?

— Як ти донька Насті Прудкової, то це, що я маю сказати твоїй мамі, можеш і ти знати. Бодай мені не казали затаювати перед тобою. Я, Петро Іжук, з Вільхівки, сотенний осаула уманського полку. До походу гетьмана під Пляву, я був сотником в загоні отамана Івана Коструби. Ти знала його?

— Я й не чула про такого.

— Не чула? Отже то лише мама знала його. Він тебе дуже добре знав. То він вислав мене до вас.

— Він? Той якийсь Коструба? Щож він хоче від нас?

— Від вас нічого не хоче, бо він вже, царство йому небесне. Я поклявся йому знайти в Кіїві вдову Настю Прудкову і переказати їй, що він вмер. То було так. Я з ним був під Гороховом. Ми горохівський замок взяли, при чім втратили тільки одного, саме нашого отамана Івана Кострубу. Так йому доїхала ворожа куля. Коли вже чув свій близький кінець, позвав мене до себе і сказав, щоб, як його поховать, я поїхав до вдови Насті Прудкової у Ки-

їві, та переказав їй, що сталося.

— Більше нічого?

— Та ні. Лиш на випадок, коли би не вірила, показав перець за своїм вухом і дав мені одну річ, по якій вдова вже увірить, що не брешу. Дав мені отце і казав показати твоїй мамі.

Петро вийшов зза хояви канчука і поклав на столі. Глинувши на Марину, зжахнувся. Лице, вже й так біле, побіліло як стіна. Широко розплющеними очима гляділа хвилю на канчук і захиталася. Він прискочив до неї і обіймивши кріпкими раменами, не дав упасти на землю. Це тревало тільки хвилинку. Кров назад закрасила гарне лице. Його кортіло поцілувати дівчину, але боявся, що вижене його з хати. Це до решти отямлю її. Вона викрутилася з обіймів, сіла на лавці, сперла голову на долони і шепнула:

— Подай мені води. Збанок з водою і чарки на полиці.

Петро скочив по збанок. Налив до чарки і поставив перед нею. Сербинула раз, другий і каже:

— Вже минуло. То він дав тобі того канчука? Той Іван Коструба? Мав також перець за вухом? За лівим, чи за правим?

— За котрим, не скажу. Але що за одним був перець, знаю дуже добре, бо показав мені.

— То він вмер? Та ще раз?!

— Не второпаю.

— І я ні. Хиба мама такн добре вгадала, що то була тільки комедія. Він справді балакав з тобою, не тому чотири роки, а чотири місяці? Вмер на твоїх очах?

— Ти зразу сказала мені, що про Кострубу й не чула ніколи. Тепер кажеш, що він хиба ще раз

вмер. Отже ти таки знала його, тільки гадала, що він вже давно небіжчик.

— Бо я ще не знала, що у него був той канчук, за вухом перець... Ще й з тим канчуком справив тебе до нас. Хіба ти знаєш, що він все писався Коструба? Це може тільки його козацьке іменище?

— Може й так. Хтож він був, той Коструба?

— Це скаже тобі моя мама... як схоче. Мабуть не схоче.

Марина подумала хвилию і каже:

— Не знаю, як зробити з мамою. Чи пустити тебе до неї з тою вістною і з канчуком, не упередивши її? Моя мама дуже прудка. І ціла пригода з тим Кострубою дуже немала. Зробимо так. Вперідь я з мамою побалакаю. Потому скажу тобі, йти тобі до неї, чи ні, і як з нею балакати.

— Як би ти вперідь з нею побалакала, булоби не зле. Але, як би там не скінчилося та твоя балачка з нею, то я таки мушу бути у неї і переказати їй всю правду, бо така була воля мого отамана, царство йому небесне. Він був для мене неначе батько, його воля для мене свята.

— То нехай так. Вперідь я побалакаю. Ти прийди до нас нині смерком. Канчук лишн мені.

— Не лишу, бо Коструба дав його мені. Твій мамі казав лиш показати.

Петро всунув канчук назад за хояву і встав, щобн відійти. Волів би ще побалакати з дівчиною, але не личило. Зорудувавши своє, треба було відійти. Помогла йому сама дівчина, задержавши його докором.

— Ти вже відходиш, хоч ще нічого не сказав нам про того Кострубу. Сказав лиш, що вислав тебе до нас з тим канчуком, тай вмер. Як він був твоім о-

таманом, то ти чейже щось більше знаєш про него. Я буду обскубувати гуски, бо завтра у нас вечерниці, ти сядь і розкажуй... Хиба, що заборонив?

— Не заборонив. Коли хочеш послухати, то розкажу дуже радо.

Щоби з дівчиною посидіти як найдовше, Петро зачав з кінця. Сказав, що Коструба був спільником його батька, що всі разом промишляли на уходах, що чумакували. Розказав про цілий похід аж під Горохів. Найдокладніше розказав, як то Горохів попав у їх руки, і який був кінець отамана Коструби. Не забув сказати, що покійник дуже хвалив доньку Прудкової. Коли скінчив, Марина крадьки отерла слезу з лица. Розмова урвалася. Якійсь час обоє сиділи мовчки. Йому загадка зачала прояснюватися, але ще не був певний свого. Кортіло його знати зараз, чим той Коструба був для Марини і її мамі. Боявся оскорбитися або їй розсердити дівчину, але не міг запанувати над собою. Він спитав:

— Чи з тобою, дівчино, можна балакати на розум?

— Не пнакше, як лиш на розум, — відповіла сміючися.

— Мені покійний отаман не байдужий. Я хотів би щось більше знати про него. Про його давне минуле.

— Я гадала, що ти вже знаєш від него; але не хочеш того сказати мені.

— Він мене вислав до вас. Про тебе балакав так, як батько балакає про любу дитину. Ти здивувалася, що він вмер тепер, не тому чотири роки... Коли вмер твій батько?... Коли ти гадала, що він вмер? Отаман казав мені, що твій батько втопився. Коли це було?

Марина закрила очі руками і захлипала. Йому зробилося ніяково. Встав, притупив до неї, нахилився і поцілував у чоло, кажучи:

— Прости мені, що я так, не хотючи, вліз чобітьми в твою душу. Я не хотів оскорбити тебе.

Вона ще гірше заплакала. Тепер для него вже не було стриму. Обіймив одною рукою за шию, другою за стан пригорнув кренко до себе став цілувати. Чоло, очі, щокки, уста. Аж коли почула цілунок на устах, затрусилася. Відскочила від него, її очі загоріли гнівом. Вона крикнула:

— Так то ти по злодійськи використав мою хвилову неміч? Геть мені відси!

Вхопила його за рамя, привела до дверей і відхиливши їх, вишхала його за поріг. За ним викинула його свитку і крикнула:

— Як ще маєш охоту балакати з мамою, то прийди смерком. Найліпше булоби, як би ти вже цілком не заходив до нас. Що мамі треба знати, я знаю і мамі перекажу.

Тріснула дверми і Петра лишила в сінях самого. Надів на себе свитку і виїшов. Ішов як п'яний. І солодко було йому. бо обіймав і вицілував гарну дівчину і гірко, бо прикрий був кінець. Зайшов до свого приятеля, у котрого заквартирувався був. Щастя, що його ще не було дома. бо зараз доміркувався би, що Петрови сталася якась дуже немпла пригода. Сидів і туманів. Став ломати собі голову питанням, чому та Марина, заки її ще побачив, була цілком не така: не така тілом і не така темпераментом. Він волів би, щоб вона була лишилася такою, яку він, аж до стрічи з нею, носив у своїй душі..

Став думати, відки в його уяві взявся той перший образ Марини. Хиба що колись бачив таку дів-

чину... Ніяк не міг нагадати собі, щобн коли бачив таку. Аж ідучи думкою взад, до дитинячих літ, знайшовся з батьком у його старого приятеля Павла Дрімайли. Дрімайло жив далеко від них між Дністром і Богом, вже в сусідстві татарських кочовищ. У того Дрімайли була вісімлітня донька Анна. Хоч тоді Петрови дівчата ще цілком не були в голові і Анна ще була дитиною, він таки задивився на неї, бо таке гарне було це дівчатко. Аж тепер Петро зрозумів, відки у него взявся образ Марини, якої ще цілком не бачив. Коли Коструба сказав йому, що кївська Марина дуже гарна, в душі Петра відсвіжився образ Анни. Тепер Анні мусіло бути вже яких сімнацять або вісімнацять років. Петро подумав:

— Коби то знаття, що вона ще не віддана і ще нікого не любить. Вона може не така, як та білява гадина. Яка то мусить бути мама тої Марини, коли отаман так перестерігав мене перед нею!

Коли Петро вийшов, Марина лишила недоскубані гуси на столі, і пішла до світлиці. Кинулася на подушки низького турецького дивану і дала волю слезам. Козак справді приніс вість про смерть її батька, котрий її дуже любив і пестив. Не хотіла стати перед мамою напухла від плачу, бо мама все прихильно згадувала його. Встала, умилася, глянула до зеркала і вернула до гусок. Наймичка вже була дома. Незабаром і мама прийшла. Марина пішла за нею до світлиці, та сівши на дзвілику думала, як зачати. Мама переймила її, питаючи:

— Чи не плакала ти?

— Та плакала, бо прийшла сумна вість. Тато вмер.

— Очевидно, що вмер, коли втопився. Ти ажнині до того додумалася і ще по чотирьох роках пла-

чеш?

— Мама ніколи не вірили, що тато втопився.

— Не вірила і ще нині не вірю. Того й мене так сердить, як ти плачеш. Нема чого плакати і нема за ким плакати... за таким!

— Вана була правда, що не втопився. Але тепер ви вже справді вдова, я сирота. Тато померли тому чотири чи п'ять місяців.

— Хто тобі сказав?

— Був тут козак Петро Іжук. Сам тато, вмираючи, вислав його сюди звістити нас про це.

— Тато?! Сам тато? Козак сказав, що його вислав Іван Прудко? Козак мав з собою які докази, що то був саме Іван Прудко, не хто инший?

— Вислав його не Іван Прудко, а Іван Коструба. І той козак не знає, що його отаман Коструба раніше звався Прудко, та що він ваш муж, мій тато.

— Відкиж ти знаєш, що той небіжчик Іван Коструба, твій тато? І пощо той Коструба вислав до нас козака, коли йому не сказав, що вислає його до своєї жінки і до своєї дитини?

— Мушу вам переказати з кінця, так як той Іжук розказував мені. Вислаючи його до нас, Коструба показав йому перець за своїм вухом і дав... мені аж лячно згадувати. У козака за холявою був той нещасний... канчук. Вмираючий Коструба казав показати вам, щоб ви знали, хто його вислав.

У вдовиці очі заіскрилися. Стала п'ястуком гримати об стіл і кричати:

— А не казала я, що той пес не втопився?! Він втік від мене. Погинув жінку і дитину, тай пішов козакувати. З Прудка зробився Коструба... Ти добре придивилася канчукови? Той, що різав мою спину?

— Важко було дивитися, але я добре оглянула його. Мала в руці, хоч волілаби цілком не бачити.

— Ти нащо віддала? Треба було взяти, щоб я мала доказ.

— Не дав. Радше відобрав від мене. Годі було битися з ним. Та ще раз прийде. Я казала йому прийти нині смерком.

Прудкова подумала хвилю і каже:

— Ти гадаєш, що я вірю? Може він тепер вмер так само, як тоді втопився.

— То чогож вислав би до нас козака з тою вісттю?

— А чого тоді прислав аж двох? Тоді ніхто не бачив, як він топився, тільки ті два. Тепер прийшов тільки той один, будь то би свідок його смерті. Він хоче, щоб я ще раз віддалася. Про це свідчить його завіщання. Він мабуть провідав, що я не вірю в його смерть і не вірять той, що взяв би мене. Через те я отягаюся і мій жених воловодить. Щоб ми так побралися, вислав до нас того козака з канчуком... Козак справді не знає, що його отаман Коструба, то колишній різник Прудко?

— Коструба не сказав йому того, але козак мабуть сам вгадав.

— Гадаю не тайти цього перед ним, бо це не могло би. Хіба був би якийсь дуже дурний, як би не вгадав. Як прийде, то зразу лиші його самого зі мною. Розмову поведу так, що він і не стямиться, як вищебече мені всю правду.

— Буду сидіти весь час в другій комнаті.

— І в другій комнаті ні, щоб не боявся, що крізь двері чуєш нашу розмову. Іди до пекарні, там ще й так багато роботи на завтрішні вечірніці... Щоб йому розв'язати язик, постав у мене на столі

яку закуску, паленку і мід. Той, що валить з ніг.

Обі нетерпеливо дожидали гостя. Марина сіла в пекарні у вікні, бо вже стало смеркатися. Побачила його і вийшла до сіней, де світився каганець. Петро увійшов і станув стовпом. Не сподівався на самім вступі зійтися з Мариною.

— Чи не вийшла вона на те, щоби мене знов випхати за двері? — подумав.

Але вона стояла перед ним усміхнена, зазираючи йому глибоко в очі. Він не годен був збагнути, що значить ця усмішка: Чи перепросити це, чи хоче його ще раз випхати за двері? Вона мабуть сама вгадала, яка колотнеча думок в його думі. Приступила блище до него і каже:

— Щоби ти знав, що я тобі не ворог, маєш!

Обійняла його за шию, кріпко поцілувала в уста і відскочила. Він метнувся до неї, щоби по козачому подякувати за таку дівочу ласку, але вона відчинила двері від маминої світлиці і стоячи на порозі крикнула:

— Мамо! Козак прийшов.

Пхнула його так, що він знайшовся на середні комнати, заперла за ним двері і пішла до пекарні.

Прудкова запросила козака до другої світлиці. Посадила за столом, сама сіла по другім боці і промовила.

— На сухо, не гладко балакається. Вперід закуси і прополоч горло. І я прополочу. Але вибач, що я собі возьму з пшного збанка, бо я баба і шо тільки такий мід, як дощівка.

Наповнила його чарку, свою, цокнулася і вихлипла. Він зачав перший.

— Я вже балакав з вашою донькою. Не знаю, чи переповіла вам?

— Донька всьо переповіла мені. кожне твоє слово. Але ти мабуть знаєш щось більше. Може щось таке, чого не хотів розказати Марині. Ти коли пізнав твого отамана Кострубу?

— Він тому чотири роки примандрував до Вільхівки. де жив мій покійний батько. Заприятинився з батьком і став його спільником. Я тоді ще був у Києві в школі. Тому два роки я вернув до батька і від тоді був товаришем Коструби аж до його смерти під горхівським замком.

— Він ніколи не казав, де бував і який хліб їв ще заки зійшовся з твоїм батьком?

— Хліба сказав батькови. Мені про своє минуле ніколи не розказував.

— Ні тоді, коли вмирав?

— Ні тоді.

— Чи ти був при його смерті? Чи бачив небіжчика? Ти поховав його?

— Це ні. Але я бачив його рану і балакав з ним, коли він вже збрився на той світ. Коли вмирав, я не міг сидіти коло него ждучи на його кінець, бо військо пішло під мій провід і я мусів відійти до війська. Рано я вже молився на його могилі.

— Отже ти при його смерті не був і не поховав його...

— При тім були мої й його товариші. Вони поховали його. На війні, або зараз ховають, або як не стане часу, лишают тіло на поталу вовкам і вірлам. На щастя отамана ми вже були безпечні, отже товариші поховали його.

— Поховали, або не поховали... Чому вони так покванилися, що тобі й не показали мерця?

— Кажу вам, що на війні ховають зараз. Ховають, коли є час.

— А я тобі кажу, що його не поховали і він ціл-

ком не вмер.

— На що-ж би мене дурив-так?

— Та нащо вас?

— Чи ти знаєш, що він був мені?

— Мені приходять різні думки....

— Де канчук?

Петро ще не встиг сягнути рукою до чобота, як вона сама нахилилася до него і вихопила канчук з холяви держала його в дріжачих руках та призира-лася мосяжним гудзам. Дріжачим голосом спитала:

— Не казав тобі, на що цей канчук і кого він був ним?

— Не казав. Лише сказав мені показати його вам, щоб ви знали, хто мене післав до вас.

— Так що з того коли я тобі не вірю. Ти не брешеш, але він бреше твоїми устами. Я тобі скажу, хто він, той твій отаман Іван Коструба. То Іван Прудко. То мій муж і батько моєї Марини. Він ще раз хоче здурити мене, що я вже вдова.

— Як він справді не втопився і як не вмер, то хіба боїться, що ви будете шукати його, розціба-тися за ним.

— Так так. Не вірять, що він мені не в голові, отже хоче, щоб я віддалася. Гадає, що як буду мати мужа, то про него цілком забуду. Я справді вже була би віддалася, як би не те, що мій суджений так само не вірять в смерть Прудка, як і я. Ось чому він будь то вмер і його будьто би поховали. Був би спосіб допевнитися, але про те скажу тобі аж коли побалакаю з моїм женихом. Ти лишаєшся в Київі?

Петро замнявся. Йому треба було вертати зараз, але цілунок Марини був такий солодкий, її тіло таке розкішне, що його кортіло ще нераз поцілувати і нераз пригорнути її до себе. Була надія, що

мамуня віддасться, бо жениха мала. Щоб отаман здурив його і не вмер, Петро не вірив. Тепер в його вухах звеніли тільки слова перестороги отамана, щобн доньку Прудкової вимшав, поки не віддасться її мама. Відповів вєминаючо.

— В Київі не лишуся, але коли відіду, ще сам не знаю... Може ваш жених схоче балакати зі мною... Чи ви скажете йому яку вість я привіз вам?

— Очевидно, що скажу. Не знаю, чи увірить. У мене завтра вечіринці. Прийди й ти. Народу не багато буде, лише пару осіб. Дві жінки з мужами, три товаришки Марини з братами і мій Кирило; кушнір Кирило Кухлій. Але сокотися, бо всі три дівки гарні, і на вечерниці самі чарівниці. Котра готова тебе причарувати до себе, а ти мабуть вже маєш якусь в твоїй Вільхівці. Плакалаби за тобою.

— Я ще й не думав про дівчата, бо не було коли. Хиба тепер розглянуся. Може завтра у вас котра причарує мене і я за пару днів буду вертати до Вільхівки з жінкою.

Петро гадав, що коли вже зорудував своє посьольство, то йому личилоби відійти. Він встав, але вона сіпнула його за рукав і приневолила назад сісти.

— Лишися у нас на вечеру. Ще Марину позву з пекарні Але мушу тобі сказати, що моя донька не на те, щобн її хлопці баламутили. Ти, як приїхав так поїдеши, а дівчина лишилась би, і мені на клопіт, тужилаби.

Вдова відійшла. По хвили двері відчинилися і на порозі показалася Марина. Поклала палець на устах і шєпнула:

— Тільки здалека від мене, бо зараз прийдуть мама. Сідай там за столом, я сяду по цім боці.

— Мамі ще нема. Бодай позволь подякувати тобі за те, що не сердилася на мене і так сердечно привитала мене.

— Як зараз не сядеш за столом, то вертаю до пекарні і мамі скажу, що боюся тебе.

— А як буду відходити, вийдеш до сінній попрощатися?

— Як не вийде мама, то... може, хоч це, правду кажучи, троха заскоро. Мені соромно. Не гадай, що я дурію за тобою. Я лиш хотіла перепросити тебе за те, що рано викинула тебе за двері. Але ти був такий нахабний!..

— Не жалую того, бо я скористав подвійно. Рано взяв собі сам, ще й заробив твої перепросини.

— Довго я буду стояти тут? Чому не сідаєш?

— А вийдеш на відхіднім?

— Вийду, але того вже не буде. І не важся!

Ледви Петро сів, надійшла мамуня з полумиском. За нею наймичка несла решету. Їли, попивали і балакали. Мамуня неначе завзялася допечи козакови, бо не відходила ні на хвилю; ні на хвилю не лишила доньки саму з козаком. Петро нетерпеливився. Хотів, щоби та вечера і та гостина раз вже скінчилася, бо ціла його надія була на відхіднім. Дівчина обіцяла вийти з ним до сінній, де надіявся на пращання бодай раз пригорнути її до себе. Що не дозволить, не вірить. Нарешті діждався. Дівчина попрощала його, крадьки моргаючи до него і вийшла перша, будьто би до пекарні. Петро попрощався зі старою і також вийшов. Але марна була його надія. Такого милого гостя газдиня відвела аж до виходу на вулицю. Петро лиш ковтнув слину і пішов далі.

На другий день вечером Петро знов пішов до Прудкової на ті, заповіджені нею вечерниці. Здіву-

вався, що в сінях темно. Ще більш здивувався, що хтось обіймив його за шию і став цілувати. Він, очевидно, не стояв як мертвий стовбур. Нараз пустив дівчину і відскочив, неначе би налетів на гадину, бо дівочий голос шепнув йому до вуха:

— Що скаже Марина, як вчує, що ти козаче обіймав та цілував мене, бідну наймичку?

Петро стояв і думав як йому перед Мариною виправдатися, коли би наймичка перед нею похваллася. Попросту скаже як було. Так сталося тому, бо він мав право гадати, що то була Марина. Рішився сказати зараз, ще заки наймичка похвалиться. Вже хотів застукати в двері, коли зробилося ясно. Пару кроків перед ним стояла Марина. В руці ще держала горщик, яким раніше був накритий запалений каганець.

Шепнувши “дам я тобі наймичку!”, Петро кинувся до неї, обіймив і так притис до себе, що вона аж зойкнула. Горщик вилетів з руки, вивав на землю і розбився. Двері від пекарні ринули і на порозі станула наймичка. Вона почула бренькіт і зойк, отже виїшла подивитися, що таке в тих сінях дієсь. Петро і Марина відскочили від себе, але вже було запізно. Наймичка бачила, як вони цілувалися. Відвернулася і двері зачинила за собою. Марина спитала з докором:

— Навіжений! Що тепер буде, як наймичка вищебече мамі?

— А ти нащо здурила мене?

— Бо я хотіла знати, чи ти далі будеш цілувати, хоч гадаючи, що то не я, а наймичка. Я хотіла знати, чи тобі однаково яка дівчина, аби лиш дівчина.

— У вас, як на вечерниці, дуже глухо. Чи так

пізно сходяться? Може й прийшов за скоро?

— Мама відкликала вечерниці. Саме через тебе. Через ті вісти. Так порадив мамин жених. Кухлій сказав, що діло треба перебалакати, поки ти ще в Києві. Як би ніши було у нас більше осіб, то цю балакачку треба би відкласти напізніше, а Кухлієви горить земля під ногами. Аж смішно, що такий старий так залюбився. Він вже тут і балакає з мамою. Потому хоче й з тобою балакати. Мама просила, щоб ти, балакаючи з ним, ні словечком не згадав за ганчук. Іди до світлиці. Вони обоє в тій другій, де ми вчора їли вечеру. Хвилю завжди на мене, бо я піду до пекарні побалакати з наймичкою. Попрошу її, щоб язик держала за зубами. Як верну і сяду коло тебе, то ти будь чемний, бо до нас кожної хвили може вийти мама. Було би недобре, як би наскочила на таке, як наймичка.

— Щоби мама не зробила нам такої несподіванки можна обезпечитися. Поставмо під дверми стільчик. Як мама буде відчиняти двері, то стільчик посунеться і перестереже нас.

В другій світлиці сидів кушнір Кирило Кухлій. Настя Прудкова сиділа на його колінах, обіймивши його за шию. Так сиділи, балакаючи. Вона вже сказала йому, що прийшла вість про смерть її мужа Івана Прудка. Сказала, хто цю вість привіз, як Прудко будьто би вмер і як його будьто би поховали. Казала "будьто би," бо в ту смерть і в той похорон не дуже вірила. І Кухлій не мав певности, що вона вже справді вдова. Не маючи тої певности, не хотів женитися. Нараз стурбоване лице Прудкової прояснилося. Вона сказала:

— Був би спосіб допевнитися, якби той козак схотів зробити нам вигоду і завів нас до могилн того

Коструби. Прудко зломив був ліве рамя. Кість зрелася, але не цілком рівно і там, де було зломане, лишилася грубіша кість. Як би так того Кострубу викопав, то по кости пізнавби, чи то мій топільник.

— Треба би з ним побалакати зараз. Він відай вже прийшов, бо за дверми чути розмову.

Вдова врадувана, що знайшла спосіб, схопила ся з колін милого і з розмахом вдарила собою в двері. Хоч з того боку був підставений стільчик, напір був такий сильний і наглий, що двері з гуркотом відчинилися на розтіж. Вдова на порозі на хвилю задержіла, побачила таке, що зразу не могла своїм очам вірити. Двері відчинилися і мама станула на порозі так нагло, що в Петра і Марину неначе грім вдарив. Від тої нежданки і з жаху й вони неначе задержіли. І не рушилися, вияливши в маму свої очі. Петро сидів на стільчику, Марина на його колінах. Так обоє сиділи в обіймах. За вдовою стояв Кухлій і понад її рамя також дивився на ту, з жаху скамянілу молоду пару. Аж коли вдова підвела руку з пястуком, щоби кинутися на доньку, молоді розскочилися. До бучі не прийшло, бо холоднокровний кушнір вхопив Прудкову за руку, втягнув її назад і запер двері кажучи:

— Дурна! Це вода на наш млин. Тепер маємо його в руках. Дівці й так час межі люде, а то якийсь гідний козак. Скажи йому, що як хоче дівку дістати, то нехай поможе нам. Нехай заведе нас до могили свого отамана. Іди до доньки, його пришли до мене.

Вдова троха подумала і поміркувала, що ті неждані любовці, то справді вода на млин. Вийшла і по хвили увійшов Петро. Кушнір привитав його словами:

— Ти, бачу, з дівчиною вже добив торгу. Тепер

ще треба дістати згоду мамі. Я, просто з моста. Як я при твоїй допомозі дістану маму, то ти при моїй допомозі дістанеш дівку. Сідай і слухай! Мені треба знати, чи той твій отаман Коструба справді помер і чи то він похований десь там, де ти був з ним.

— Ліпших доказів, як ті, що вже дав Прудковій, не маю.

— Я сам знайду доказ, як мене заведеш до могили отамана. Він має значену кість. Розкопаю могилу і подивлюся на кість його рамени.

— Як дістану Марину, то заведу вас.

— Як заведеш, то дістанеш Марину.

— Згода. І так одно й друге треба буде відкласти до весни. В грудні годі могилу розкопувати, і хату мушу вперед приладити на прийняття газдині.

Коли так в одній комнаті Кухлій добивав торгу з Петром, в другій комнаті мама гаркалася з донькою. Кухлій увійшов до них саме в хвили, коли Марина крикнула:

— А я, мамо, кажу вам, що як не даєте мене за него, то нароблю собі і вам такого сорому, що через мене не будете могли на вулицю показатися!

Кухлій приступив до неї, взяв за руку і каже:

— Мама мала право сердитися і перечити тобі, бо ти поза її плечима знюхалася з козаком. Але мама тобі не ворог і позволить. Я також зачинаю мати право щось до того доповісти. Я з ним вже балакав про тебе. Вже на весну поберетеса.

Марина відскочила і крикнула:

— Аж на весну? Чому не зараз?

— Сиптай його самого.

Петро, котрий стояв у дверях, промовив:

— Душа радаб зараз до раю, але ціле моє господарство разом з хатою виарендовані. Як вишовім

аренду, то цілу хату зможу взяти для себе не скорше, як в марті. Тепер що лиш грудень.

Марину це не відстрашило. Вона слушно замітила:

— Тепер зима, а в зимі вигідніше місто. Ти хати тут не маєш, але я маю. Наша хата простора, ще дві кімнати стоять порожні. Перезимувати можемо у Києві. На весну перенесемося до Вільхівки. Наше вінчання може бути зараз, хочби й нині. Або так, або ні. Як вже що має бути, то нехай буде зараз. Я не думаю довго чекати, тай все думати: “буде що з того, чи не буде?”

Петро замітив несміло:

— Муну скочити до хати бодай по якісь гроші; бодай по шмаття.

— Або у нас того добра нема? Я знаю, що ти не бідний. Що маєш в хаті, не пропаде. Як хочеш доконче їхати, то їдь здоров, але вже й не вертай. Каза-ла Феся, що обійдеться!

Кухлій вхонив Прудкову за рукав, потягнув за собою до другої кімнати запер двері і сшивав:

— Що-ж ти гадаєш з усім тим зробити? То вперта дівка.

— Я троха не трісну з досади!

— Та чого? Чейже сама не хочеш, щоб дівкою поетарілася.

— Коли-ж бо вона поза моїми плечима.... Ще й таке! Козака що лиш вчора побачила, нині вже на його колінах. Агій!

— Котра так не зробила би з таким козаком, як би мала нагоду? Як опрешся, то будем мати в хаті некло, може й сором. Гадаю, що найліпше буде дати її козакови, але як покленеся, що на весну заведе мене до могили свого отамана. Зиму нехайби перези-

мували у тебе, тут в Києві.

Петро Іжук знехтував пересторогу свого отамана. Оженився з донькою Прудкової, хоч вдова далі лишилася вдовою і не тільки далі жила при доньці, але й орудувала цілим господарством. Петрови не дуже вигідно було з тим, але коли він жінки не взяв до себе, а пристав до неї, то мусів терпіти. Потішався, що це не довго буде, бо в марті перенесеться до своєї Вільхівки і господарство передасть жінці. Пізніше й мамуня віддасться та його жінка, його хата, і він сам цілком вийдуть з під осоружної опіки свекрухи.

По перших тижнях любовців йому скучно стало жити в Києві, де не мав ніякої роботи. І в хаті годі було вдержати, бо вередлива свекруха до всього втиралася. Жінка щораз менше бунтувалася проти мами, щораз більше ставала по її стороні. Йому аж легше стало, коли в половині лютого жінка сама сказала йому, щоби їхав до Вільхівки, зробити лад в хаті. Далека була дорога, але добра, бо саньми. Назад поїхав до Києва аж в половині марта, щоби забрати жінку. Як потернав, так і сталося. Жінка не хотіла маму лишити саму. Обовязок опікуватися хатою Прудкової взяв на себе Кухлій, як арендар хати. Обі жінки поїхали з Петром до Вільхівки.

При кінці квітня, коли вже прийшов тепліший час і гарна погода, до Вільхівки прийхав кушнір Кухлій. По трьох днях відпочинку Петро і Кухлій вибралися до Горохова. Поїхали верхом, ведучи одного вючака з харчами і з лопатами. Їхали два дні і до руїн замку доїхали в ночі. В звалищах замку переночували, і досвіта поїхали до ліса. Могила вже засіялася буряном. Перехрестилися, з могили витягли хрест і зачали копати. Який локоть глибоко, лона-

та Кухлія за щось зачешла. Підважив і з глини висунулося кінське копито, далі й нога. Кухлія обляв зимний піт. Лише глянув на Петра і не кажучи нічого, кинув лопату і сів під найблищою сосною. Став мовчки напихати люльку. Петро ще хвилю викидав глину. Показалося, що це таки могила коня. І він кинув лопату. Вискочив з ями, сів біля Кухлія, кажучи:

— Здурив мене мій отаман, я здурив вас.

Кухлій не відповів нічого. Пакав люльку і дивився перед себе. По хвилині Петро спитав:

— Ви сердитеся на мене?

Кухлій неначе би не чув. Витріщав люльку, встав, приступив до коня, зазубелав і скочив у сідло. При усім тим не пустив пари з уст. Петро спитав:

— Ви батьку, куди?

І не глянувши на Петра, Кухлій воркнув:

— До Київка.

— Не знаєте шляху.

— На кінці язика.

— До Вільхівки не поступите?

— Нема до кого.

— Що-ж я зроблю з мовою свекрухою?

— Ти зварив пиво, ти виший його!

Кухлій щез з очей Петра.

Петро куняв під сосною добрі дві години, напихаючи раз коло разу люльку. Не знав, як з тою вістпю стати перед свекрухою. Не знав, як йому взагалі вертати без Кухлія. Як свекруха побачить, що він сам, то в першій хвилині буде гадати, що Кухлій в дорозі помер. Як скаже, що і яке знайшли в могилі, та що Кухлій поїхав просто до Київка, покинувши її, в хаті буде пекло.

— Що буде, те й буде, а вертати треба.

Петро сів на коня і поїхав. Чим блище до Вільхівки, тим поволіше їхав. Їхав і думав:

— Коби то я мав ким переказати їй, щоби перша її лють проминула заки я стану перед нею!... Може би піп зробив це і спас мене від першого вибуху бабської скаженщини?

Щоби його в селі ніхто не побачив, та не доніс жінці, що він вже вернув, вїхав у ліс під Вільхівкою і там пересидів до вечера. Коли вже добре смерклося почвалав на попівство, що було на краю села. Пішов до попа і розказав йому, який має клопіт. Піп гладив бороду і слухав. Вислухавши, хвильку подумав і каже:

— Під ніч не добре йти з такою вісттю. І ти не міг би зараз потім, цеб-то ще в ночі показатися в хаті. Переночуй у мене. Завтра рано піду до неї. Як верну, то скажу, йти тобі до хати зараз, чи ще підождати.

Петро лишився у попа. Рано піп пішов до хати Петра і його свекрусі шепнув до вуха, що хоче побалакати з нею без свідків. Цікава, що піп хоче від неї, завела його в сад. Сіли на лавочці і піп зачав:

— Я чув, що ви хочете ще раз віддатися за Кирила Кухлія, кунніра в Київі.

— Що правда, то не гріх.

— Може бути гріх, бо кажуть, що ви ще не вдова.

— Нині, завтра буду знати. Мій зять і мій жених поїхали подивитися. Мій небіщик муж назначений. Покажесь, чи то справді він там похований.

— Вже показалося. Там, під Гороховом похований, не Іван Прудко, ані взагалі чоловік, а кінь.

— Відки знаєте?! — Прудкова крикнула, схопившись.

— Іжук з Кухлієм були там і викопали. Кухлій відтам поїхав просто до Києва. Іжук вертає до Вільхівки.

Очі Прудкової троха на верх не вилізли. Затисла п'ясточки і крізь зуби шептала:

— То не може бути, то не може бути! Петро вже був би вернув і сказав би мені.

— Може він боїться вертати з такою вістю?

— Я йому голову провалилаб, ножем вб'ялаб! То не може бути. Попе, ти брешеш!

Кинулася до пона, вхопила його за бороду і стала з усеї сили сіпати, кричучи:

— Брешеш, брешеш, брешеш!

Піш в крик. Надбігла Марина і розділила їх. Піш відвернувся, пігнав садом аж до плота, перескочив плит і пішов до хати. Петро здивувався, що він так скоро назад і снитав:

— Ну? Може нема в хаті?

Піш відповів, чіхаючись в бороду.

— Є. Щастя, що бодай я сам втік, бо половина моєї бороди лишлася в її руках. Тобі хіба не вертати до хати, а йти в світ за очі!

— Я піду таки зараз. Дам собі раду.

— Зажди троха, аж перша скаженина потахне.

Петро добув з холяви ганчука і показуючи попови ремінь, сказав:

— Тут тими гудзами щось написане. Не збагну, яке то шсьмо. Подібно до латинського, але не латинське. Піш поклав ремінь на столі і став призиратися. Довго призирався і думав. Нарешті взяв кусник паперу і став з ремня переписувати, точно так, як було на ремени. Переписавши, папір обернув, приклав до шиби у вікні і каже:

— Читай! Латинським шсьмом "Домінус вобі-

скуп." По нашому, Господь з вами.

— То щось чудне. Хто таке написав і нащо?

— Написав якійсь римар, очевидно на чесьь замовлення. Як ти прийшов до того канчука?

— Муж моєї свекрухи дав мені, показати їй на знак, що то він був. Іван Прудко. Коли донька сказала їй, що той канчук у мене, вона троха не сказалася.

— Тепер вже вгадую, нащо на ремени те "Домінус вобіскуп." Канчук на те, щоби ним когось бити. Слова на ремени на те, щоби відбилися на шкірі битого. Інакше небудиби виписані на відворот. Коли вид цего канчука бентежить її, то це знак, що вона кушала його. Тим канчуком Прудко писав на її спині.

— Гадаєте, що я не вмю писати?

— Що на те сказала би ваша жінка?

— Або моя жінка не має спини?

Петро словами відгрожувався, але в душі не був такої герой. Він таки волів би перину стрічу зі свекрухою якось перескочити. Бороди не мав, але мав голову. Він вже чув, що його свекруха любить розбивати горшки й миски об голови челяди. Один горщик міг би остаточно переболіти, але хата готова перемінитися в постійне пекло. Зволикав, зволікав, але в полудне таки вибрався до хати. Коли віхав на подвіря, свекруха стояла на порозі хати, на щастя без горщика в руці. За свекрухою стояла жінка. Петро передав коня джурі, сам пустився до хати. Свекруха вже здалека привитала його запитом:

— Кирпло де? Ти згубив його, чи може поховав в могилі твого отамана?

Петро відповів супокійно.

— Не хотів лежати в одній могилі з кобилою,

отже взяв, тай поїхав умирати до Кнїва.

— Тобі жарти в голові? Чому не кажеш, що ви знайшли в могилі Коструби?

— Та я вже сказав, що кобилу.

— Чому Кирило не прийхав з тобою?

— Бо казав, що нема до кого?

Прудкова стисла п'ястукки і зашипіла:

— Нема до кого? Нема до кого? Ти, ти, ти!

Булаби при челяді кинулася на него з п'ястукками, як би не те, що Марина обхопила її обіруч і відтягла. Він попри них проховзвся до хати і пішов до своєї хати переодягтися. Пощдівши хвилю встав, щобні двері заціпити на гачок. Але двері відчинилися і увійшла Марина. Заломила руки і промовила:

— Що ти наробив? Буде пекло. Пекло вже було тоді, коли в хаті ще був тато. Тепер буде ще гірше.

— То я наробив? То через мене твій тато втік від мамні?

— Втік не через тебе. Але ти розбудив у ній надію, що тато вже вмер.

— Надію? Мама сама не вірила.

— Не вірила, але всеж таки думала собі, “а-нуж!” Як би не те, то була би мене тобі не дала.

— І ти була би не виїшла за мене? Була би не полюбила мене?

— Проти маминої волі була би не виїшла. Як би ти був не прийшов до нас і не збаламутив мене, то я була би полюбила иншого. Лиш ти один був на світі?

В комнату всунулася Прудкова і важко динучи, забалакала до Петра:

— Я прийшла розмовитися з тобою на розум.

— Як на розум, то й овнім. Балакаймо!

— Ти здурив мене і обікрив!

— Це у вас розмова на розум?

— А на розум! Ти здурив мене, що мій муж помер.

— Чи я вам сказав, що помер Іван Прудко? Чи я вам сказав, що мій отаман Коструба помер на моїх очах? Як хто здурив, то отаман Коструба... може й ваш муж Іван Прудко. Як здурив, то не лиш вас, але й мене.

— Він здурив тебе? То ви оба змовилися, щобн для тебе обікрати мене. Тою брехнею ти вкрив мою доньку.

— Вашу доньку я взяв, бо вона сказала мені, що любить мене. Любить так, що й проти вашої волі була моя. Клялася, що буде моя, хоч би... Ви самі знаєте, до чого доводить кохання, як годі по божему.

— Ти так співаєш?! Ти таке на мою доньку? То ти гадаєш, що я так виховала мою дитину? Що перший лішний волокита мав би силу звести її? На тобі!

Вхопила стільчик і кинула на него. Він відхилився. Стільчик вдарив в образ на стіні і розбив його. На столі лежав канчук. Вхопила і поцілила його в голову. Вхопила каламар і хлюснула. Його жінка стояла на боці і на все те супокійно дивилася.. Йому вже терпцю не стало. Вихопив зза холяви канчука і крикнув:

— Хотите, щобн я на вашій спині виписав “Домінус вобіскум?”

Тепер на него кинулися обі жінки. Марина вхопила його за рамя, кричучи:

— Ти хочеш бити мою маму? Маму?

Свекруха вхопила канчук і силувалася впрвати

з його рук. Обі викручували і вигукували. Петро не думав з бабами довго змагатися, ні панькатися з ними. Канчук лишив у руці свекрухи, але захопив її за рамя так, що вона аж заскімліла і канчук пустилася на землю. Другою рукою захопив рамя жінки і обі баби в куші вишхав за двері. Защіпив двері на гачок, канчук всунув назад в холяву і вікном вийшов на подвіря, з подвіря далі, в поле. Вернув аж смерком. До хати увійшов з канчуком в руці. Від челяди почув, що обі жінки спять мертвецьки п'яні. Свекруха, заки в пекарни повалилась п'яна на землю, витовкла шаліючи майже всю посудину. Петро приказав принести до своєї комнати вечеру і запас на завтра. Зїв вечеру, на землю кинув пару килимів і ляг спати. На другий день рано поснідав і вже приступив до вікна, щоб знов туди вийти з хати, коли перед вікном станула свекруха і загородила йому дорогу.

— Ти знов утікаєш? Я мушу побалакати з тобою на розум.

— На розум? Чи так як вчора?

— Впусти мене до хати!

— Може би ми, мамо, побалакали так, як ось стоїмо?

— Нехай і так... Я хотіла тобі сказати, що довше без мужа не можу жити. Твоя вина, що Кирило втік від мене.

— То моя вина, що ви не маєте доказу смерти вашого мужа Івана Прудка? Чи то я сказав Кухлієви, що Коструба, не Коструба, а Прудко? Чи то я розголосив, що Прудко не втопився, а втік від вас?

— Твоя вина, бо через ту вість, яку ти приніс, Кухлій до ренти втратив віру, що Прудко втопився. Ти ще тим завинив, що до ренти оберотив мене, бо

збаламутив і від мене видурив мою дитину.... І я хочу мати мужа. Ти до речити відстрашив Кухлія. отже ти віддай мені його назад!

— Колиж бо він не хоче з такою. що ще має живого мужа.

— То приведи мені того живого мужа. Ти в змові з ним, отже знаєш, де його знайти. Як приведеш його до мене то будеш мати в хаті спокій. Як ні, то кожна днина буде така, як вчора. Я не жартую.

Відвернулася і відійшла. Петро взяв шматок хліба й сала і пішов до пасіки. Вернув знов аж смерком. Знов сказали йому, що жінку і свекруху вже покладали до ліжок, бо самі не годні були зайти, такі були п'яні. Мало того. Дівка до коров лежала тяжко побита свекрухою, кухарка втікла до сусідів. Петро знов переспав ніч окремо. Рано під його вікно прийшла жінка і застукала. Коли приступив до вікна і спитав, чи вона хоче балакати з ним на розум, вона спитала:

— Коли ти раз вже поїдеши по мого тата?

— Деж я його знайду?

— Хибаж ти не знаєш де? Ти з ним в змові.

Щоби спекатися, сказав:

— Виберуся з неділі.

— То задовго ждати. Нині що лиш четвер.

— Скорше не можу, бо то дуже далеко.

— Кажу тобі, як не віднайдеши і не приведеш мені батька, мамі мужа, то нам не жити з собою.

— Якось то буде.

Жінка відійшла. По цій розмові погадав, що все вікном не треба лізти, бо поки що, напасти не буде. Вийшов дверми. Сів на коня і поїхав до сусіднього села, де жив той родич, що раньше арендував його батьківщину. Зробив з ним нову злагоду. На случай,

коли би поїхав і до двох неділь не вернув, то родич, ще раз возьме на себе ціле господарство, полишаючи жінці Петра тільки хату, город, поле кругом хати, пару коров і одну пару коний. Коли смерком вернув до хати, жінки ще не спали, але не займали його, бо й нині попилися так, що не годні були вдержатися на ногах. В ночі Петро заїс до льоху під хатою ковану скриньку, закопав і пішов спати. Досвіта, коли він ще спав, до вікна застукала свекруха, кричучи:

— Ти ще спиши? Коли поїдеш по батька твоєї жінки?

Петро протер очі і відгукнувся.

— Як хочете, то й нині.

— Але без него не вертай!

— Та, хіба що так.

Нині обі баби були дуже солодкі. Жінка так подобіла, що просила його нині не відїздити, але ще бодай одну нічку перепочувати дома. Тепер Петро вперся, кажучи:

— Я вгадую де твій батько тепер. Кожної днини може пропасти, не полишивши сліду за собою. Війна зачалася наново. Не сумніваюся, що й він піде. Хто мені скаже, до якого війська він пішов? Чи до Хмельницького, що йде на Польщу, чи до Подобайла, що йде проти Литви; чи може знов піде окремо, ведучи кудись власний загін?

Свекруха вперухала і каже до доньки

— Коли вже йде по него, то нехай іде як найскорше. Шкода кожної днини, кожної години.

Петро навючив на два коні великий запас харчів, пороху і олова. Сам з шаблею при боці, пістолями і кинджалом за поясом, з мушкетом через плечі сів на свого походного. Бачучи це, жінки замітили:

— Ти неначе би не по батька на Запороже, а на війну...

— Тепер скрізь війна. Хмельницькому помагає татарська орда. З такого воєнного походу орди все користають малі чамбули татарських добичників. Тягнуть за ордою і по боках орди, щоби по дорозі нападати на безборонних і обдирати їх, або й насакувати на цілі безборонні оселі. На випадок небезпек для себе доскакують до орди, будь то би пристали до війська, яке йде помагати нашому гетьманови. На добре забороненого козака такий чамбул не важиться нападати.

Петро поїхав. Їхати на Запороже, або взагалі по Кострубу, чи Прудка, йому ані снилося. Поїхав на Константинів, де стояла польська сила і куди, як йому переказували, тягла головна сила Хмельницького. Спізнився, бо Хмельницький вже пішов за Ляхами на Збараж. Петро пристав до загона, який здоганяв головну армію Хмельницького. Зпід Збаража пішов під Зборів, де побіда козаків довела до тимчасового мира з Польщею, який козаків зробив володарями цілої Східньої України. При війську знов лишилися тільки ті козакі, які дома не конче були потрібні Інші відійшли. І Петро відійшов. Доїхавши до Ключева, відки до Вільхівки ще мав два дні дороги. Рішився відпочати, бо його коні вже були дуже змордовані. На довадок, чим блище було до хати, тим менше квапився. Знав, що в хаті знов буде мати пекло, бо поїхав будь то би по свекра, але очевидно вертав без него.

Петра прийняв на квартиру Дмитро Лавринич. Якось чудно ціла його родина позирала на гостя, коли Петро, ніяк не стурбований сказав, що він Ізук з Вільхівки. Аж після вечері Лавринич вивів Петра

до саду і спштав:

— Ви хиба не знаєте, що у Вільхівці сталося?

— У Вільхівці, чи таки в моїй хаті?

— У вашій хаті

— В моїй хаті? Що в моїй хаті могло би статися? Хиба що свекруха побила мою жінку. А може, подай Господи, приїхав Куннір Кухлій, одружився зі свекрухою і взяв її з собою до Київва. І це не виключене, що зявився мій свекор, помирився з жінкою, та взяв її до себе. Може з ними пішла також моя жінка і я вже соломяний вдовець? Баба з воза, коням лекше!

Чуючи таке Лавринич доміркувався, що його гість не дуже буде побиватися за жінкою, за тещею, то вже й цілком не буде жалувати. Отже зачав смілище.

— Мені переказували, що до твої хати сходилися сусідки і зашивалися. Бувало, деякі з них попилися так, що як впали п'яні, так і ночували разом з твоєю свекрухою і жінкою. Коли Хмельницький під Зборовом замирився з Ляхами, Татари відійшли від него. Деяким чамбулам з очаківської орди дорога була попри наші оселі. Один такий чамбул ішов попри Вільхівку. Скористав з того, що пару обійсть, так як ваше, відокремлені від села і висунені в поле. Люде в селі побачили огонь в тій стороні, але чуючи галайкання доміркувалися, що то Татари, отже боялися його гасити. Рано прийшли на згарища. В згарищах вашої хати знайшли чотири спонелілі трупи. Очевидно то була ваша свекруха, ваша жінка і ще дві сусідки, що разом з вашими бабами зашивалися. Може саме тоді, коли наскочили Татари, вони лежали мертвецьки п'яні. Люде зібрали попалені кости і поховали в одній могилі. Крім них пропали ще

дві сусідки. Або спонеліли так, що не лишився слід по них, або пішли в яспр.

Петро довгу хвилину сидів мовчки. Думав, думав і промовив:

— За свекрухою цілком не жаль мені. Марина, як би не мала під своїм боком такої мамуні, може булаби незла жінка... Не знаєте, відки був той чамбул?

— Не скажу. Мабуть котрий з тих, що кочують між Богом і Тилигулом. Йому по дорозі булаби та-кож оселя Кашавка. Я все дивувався, що Павло осів так далеко від хрещеного світа, і так близько до татарських кочовищ.

— Хто той Павло?

— Павло Дрімайло, мій шурин. Оженився з моєю сестрою, царство їй небесне.

Коли Петро почув це, ним затрусило. Перед його очима виринув образ дівчини. Той образ, котрим так любувався ще заки побачив свою Марину. Тепер той образ в його душі виринув ще ясніщий, ще любіщий. Він спитав несміло:

— Чи у него є діти? Я був у него з моїм батьком, але дуже давно. Тому десять або й більше років. Неначе кризь сон нагадую собі маленьке, прегарне дівчатко.

— Лиш ту одну доньку має. Вона вже не дівчатко, а дівка. Парубки дуріють за нею, бо така гарна. Але батько потернає, що лишиться старою дівкою, бо дуже перебірлива. Ані руш не годна залюбитися. Я нераз казав шуринови, щоби покинув ті відлюдні і небезпечні сторони; щоби перенісся блище до нас. Але він якийсь відлюдок. Неначе би жахався сторін, де більше народу і куди зазирає не один сторонський. Кожний з нас радується, як прийде який чужий, бо приносить вісти з далеких сторін. Мій шу-

рин ховається перед кожним, що прийде з далека і заковтає в його двері. Дивак, тай годі!

Петро перепочував і поїхав далі. Їхав нарештє так, щоби на згаршца приїхати серед шівночі. З вючака здохмив лонату і пішов відгребувати льох. На його щастя Татари не були такі дотенні, щоби переконатн льох. Виймив ковану скринку зі своїм скарбом, навючив на коня і поїхав далі, до родича в сусіднім селі. Дав йому переховати свій скарб і сказав, що втративши родину, їде на цілий рік на Запороже козакувати. По році, як знайде яку гідну, ожениться ще раз і верне до Вільхівки на батьківщину.

Поїхав, але не на Запороже. Якась сила гнала його в сторону Кашавки, бо той образ дівчини який став привиджуватися йому в сні і на яві. Знаючи, що той образ живий в Кашавці, він не мав сили опертися, щоби не подивитися на него.

В Кашавці у Дрімайла був гість. Старший козак, Іван Нетакний їхав на Запороже і задержався в Кашавці, щоби відпочати і доповнити свій запас. Приняли його в першій хаті, до якої в Кашавці заковтав. Це була хата Дрімайла. Оба дуже втішилися, коли побачили себе. То були старі знакомі, бо тому кільканайцять років товаришували на Запорожу. Дрімайло оженився і відійшов до Кашавки, Нетакний пронав як камень у воді. Ніхто не знав, що він пішов до Київa у черці. Нині знов зійшлися. Посідали в садку за столом, пощивали мід і пригадували собі давні часи. Коли так балакали, Нетакний заскочив його вістною:

— Не лишн твоя друга жінка померла, царство її небесне. Ти вже подвійний вдовець. І Настя, перша твоя жінка вже на тім світі. Вже не потребуєш бо-

ятися, що знайде і чепитьсья тебе. Я їхав через Вільхівку де ночував у попа. Піп розказав мені, що в селі мав якусь страшну бабу, котра йому вимикала половину бороди. То була солом'яна вдова по київським різнику Прудку. Її муж втік від неї будь тобі втопшися в Дніпрі.

— Цілком так само, як я втік від моєї.

— І я від моєї.

— І ти?!

— Я прогрішився був проти тебе. Ти мені розказав про пригоду з твоєю першою жінкою, а я не сказав тобі, що мене загнало на Запороже; що і я втік від жінки будь то би втопшися, та що з тою моєю жінкою оженився ти.

— Я не знав, що її перший муж не втопшися. Бо що другий повісився, добре знаю. То ти може львівський золотар Коралевич?

— Я. Коли моя і твоя жінка віддалася ще раз і лишилася з четвертим мужем у Кіїві, я вернув до Львова. Тепер я вже покинув золотарство і виїхався ще раз на Запороже.

— То наша жінка вже покинула нас на віки?

— Та покинула. Сказав мені той піп. Зятеви донекла так що він втік від них. Татари, вертаючи з воєнного походу спалили хату Іжука. З хатою згоріла наша жінка, її донька і ще якісь дві баби.

— То нам вже нічого боятися, що відшитає нас?

— Ми вже вільні!

— Нині вплюся. І ти пий!... Анна!... Анна!.. Де та дівка пропала? Кличу й кличу, та не докликуюся. Хочу сказати, щоби принесла збанок найліпшого празничного меду.. Анна!

Коли Дрімайло не дїждався доньки, вклав у губу палець і свиснув. По хвили свиснув двічі. Ан-

на аж тепер прибігла. Задихана, лице горіло румянцями. Батько став сварити.

— Куди ходила? Кличу кричу, свищу і діждатися тебе не можу.

— Бо я забалакалася з козаком.

— З яким козаком?

— Або я знаю? Хоче, щоби я вгадала хто він. Каже, що мене знає. Що цілував мене, держав на колінах. Очевидно коли я ще була маленька. Ще й каже, що я тоді не була така погана як тепер.

— Щож той козак хоче?

— Казав що прийхав відвідати вас, бо він син вашого приятеля.

— Приятеля? Не казав хто він?

— Петро Іжук з Вільхівки.

Нетакій і Дрімайло зглянулися. Дрімайло спитав товариша:

— Чи не про Іжука ти говорив?

— Та про Іжука. — Нетакій відповів.

— Небіжчик Іжук справді був раз у мене зі своїм сином. Вийду до него і приведу сюди. Дрімайло вийшов і вернув з Петром. Анна принесла збанок меду. Поставила на столі і спитала батька, чи може лишитися в товаристві. Дрімайло відповів.

— Хіба троха пізніше, бо ми ще не скінчили розмови яка не для твого вуха.

Глянула на Петра і відійшла. Розмову зачав Дрімайло:

— Про вовка помовка, а вовк, бух у хату. Ми саме про вас балакали. Отцей мій товариш, Іван Нетакій розказував мені про вас хоч вас ще й на очі не бачив. Тому пару днів, їдучи сюди, він їхав через Вільхівку. Ваш піп розказав йому про вас, про вашу жінку і свекруху, та про їх кінець. Подякуйте

Господеві, що вас увільнив від них. Ми оба знаємо, яка то була баба. І ми оба дякуємо Господеві, що нарешті й він увільнив нас від нашої жінки.

Петро з дива витріщив очі й мовчки позирав то на одного, то на другого. Нарешті спитав:

— То й ви оба, так як мій отаман Коструба, не втопилися, а тільки здурили жінку, щоб від неї втечи? Коструба, чи Прудко гадав, що вона вдова.

— І я так гадав — перебив Дрімайло. — Аж нині довідався від мого товариша Нетакого, що й він був її мужем. Її першим мужем, та втік від неї будь то би втопився. Шкода, що не знаємо де Коструба. Добре булоби, якби з ним зійшлися. Булиби в купі три живі мужі одної жінки. Шкода, що один з нас повісився. Якби був так зробив як ми три, то були би аж чотири такі, як ми два. Я цікавий котрий то чамбул зробив нам таку прислугу. То буде якийсь з цих сторін. Для нас, що живемо тут, ті Татари не страшні. Живемо з ними як сусіди з сусідами. Ми їх не займаємо, коли йдуть де далі хижачити, вони нас не займають. В цих сторонах народ взагалі помінаний. Тут козацька оселя, там татарський улус, десь не десь оселя волоська. Лиш миля від мене є татарський улус Тефікмурзи. Тефік з невеликим чамбулом був під Запорожем. Під Зборів, кажуть, не ходив. Вже прийшов назад. Я гадав поїхати до него, щоб мені розказав докладніше, як то було під тим Збаражем. Тепер вже не треба, бо ти розкажеш нам. Ти й про Зборів розкажеш... Не дивуйся, що я тобі тикаю. І від Нетакого прийми це. Ми старі козакі, ти молодий. На добавок ти неначе наш зять, бо взяв доньку, хоч не нашу то всеж таки нашої жінки. Гадаю, що й Анна схоче послухати... Анно!

Анна прийшла. Всі четверо обіли стіл. Попи-

вали, Петро розказував. Вони допитували, Петро доповідав. Про себе не розказував нічого, лише про других; про це, що бачили його власні очі і про що йому розказували учасники воєнних пригод. Анна майже не зводила очей з него. Він також часто позирав у її бік. І не стямилися, коли кухарка позвала на вечеру. Петра перетомленого далекою дорогою, господар зараз по вечері вислав спати. Сам з Нетаким ще раз пішов до саду, далі балакати. Нетакій ештив його:

— Чи Анна знає, що Іжук не парубок, а вдовець?

— Як не сказав їй сам, зараз коли приїхав і перед хатою балакав з нею, то не знає. Тут в саді при ній про це не балакалося.

— Треба їй сказати і то зараз.

— Чому зараз?

— Ти не бачив, як вона йому тут призиралася і яким ласим оком він позирав на неї?

— Я не завважав. І, думаю, моя дитина зле не ввійшлаби, як би Іжук з нею оженився. То якийсь гідний козак.

— Воно булоби не зле, як би так скінчилося. Але готово скінчитися так, що вони полюбляться, але вона... не схоче вийти за него,

— А то чому?

— Бо вона, як кожна така молода дівка, дурна. Вона полюбить його, гадаючи що він парубок. Коли запізно вчує, що він вже мав жінку, вдуріє. Хоч буде дурити за ним, не схоче. Треба вже тепер сказати їй, як воно є. Як не схоче вдівця, то їй не задуриться. Як таки полюбить, то вже заздальгідь буде знати, кого дістане.

— Нині запізно. Під ніч не добре балакати про

таке з дівчиною. Завтра побалакаю з нею. Вперед розкажу їй про себе самого, та про її маму.

— Я можу розказати їй децю про Іжука. Вільховецький піп дуже хвалив його.

На другий день рано Дрімайло озирався за донькою, щоби її взяти в поле, на розмову. Не прийшло до того, бо вона вже була в саді з Петром. Обоє сиділи під грушею і балакали. Батько відклав розмову на пізніше. Коли позвали на обід, Анна не прийшла. Переказала, що голова дуже болить її. Петро сидів при обіді, як не свій. Мало їв, ще менше балакав. Казав, що як не нині, то завтра треба буде йому їхати далі... на Запороже. Нетакій і Дрімайло зглянулися. Оба вгадали, що Іжук і Анна добалакалися до якогось поганого кінця. Зараз після обіду Дрімайло пішов до доньки. Сиділа заплакана при вікні. Сів коло неї, взяв за руку і спитав.

— Тобі що сталося?

Анна захлипала, кинулася батькови на шию і шепнула.

— Він вдовець. Я того не знала. Аж нині сказав мені.

— Щож тобі була його жінка, що так побиваєшся за нею?

Анна чудно глянула на батька і смитала:

— Чи ви не зрозуміли мене, чи насміхаєтеся з дурної?

— Я тебе зрозумів дуже добре. Ти плачеш, бо тобі жаль, що жінка Іжука вже вмерла.

Анна відповіла з досадою:

— Не того плачу, що вона вже вмерла, а того, що вона взагалі була на цім світі, та що Іжук з нею оженився.

— А ти за кого хотіла висватати його?

Тепер вона вже не знала, що батькові відповісти. Він штав далі:

— За когож ти хотіла висватати його? Маєш яку для него? Як маєш, то він вже вільний. Його жінка небіжка, він дітий не має...

— Яка тепер вийшла би за него, за вдівця. Хиба вдова, або якась дуже стара дівка, що вже втратила надію дістати парубка.

— Хиба ти не знаєш, що твоя мама, коли віддавалася була такою молодою дівчиною, як ти тепер? Чи твоя мама, ще як була дівчиною, не знала, що я вже мав жінку? Чи ми зле жили з собою?

— Але то були ви.

— А Іжук чим гірший від мене? Та чим ліпша від твоєї мамн? Я тобі скажу щось таке, чого ти ще не знаєш і чого не знала твоя мама. Коли я брав твою маму, я парубком вже не був але вдівцем ще не був...

— Як то могло бути?! — Анна аж скрикнула.

— Було так, що я від моєї першої жінки втік, будьто би втопився. Моя жінка, гадаючи що вона вдова, віддалася ще раз. Коли я вчув про це, заліз у ці стени і оженився з твоєю мамою. Аж тепер я подвійний вдовець бо Нетакній привіз мені вість, що й моя перша жінка вже небіжка... Твоя мама не плакала і не прогнала мене від себе, хоч я їй сказав, що я вже не парубок, то чомуж би донька твоєї мамн?

— Ви до мене так неначе би то я думала про Іжука.

— Дитино, я не сліпий і не в тімя бігтий. Ти любиш його. Чи він тебе також?

— Що мені з того, що любить, коли він вдовець.

— Ти хотілаби, щоби він був цілком такий, яким був твій тато? Щоби його жінка ще жила?

— Як би його жінка ще жила, або як би я була знала, що він вже не парубок, була би не полюбила його. Він мене збаламутив...

— Як збаламутив, бо любить тебе, то нема иншої ради, як... Казав що оженився би з тобою?

— Казав і саме тоді спитав мене, чи я вже знаю, що він вдовець. Дуже здивувався, що я ще не знала, що ви цього не сказали мені.

— Що він хоче женитися і ти любиш його, то чого тобі плакати? Я не бороню, бо знаю, що тобі добре буде з ним.

— Не хочу! За вдівця не піду.

— Я не напіраю на тебе. Але ти десять раз змір, заки раз втнеш. Ще подумай. Він казав, що як не нині смерком, то завтра досвіта відіде на Запороже. Чи побалакати з ним?

— Не балакайте, бо нема що балакати. Вдівця не хочу. Не хочу, тай годі!

Дрімайло подумав, що тепер найліпше буде доньку лишити саму, бо як передумає це, що він розказав їй про себе і про її маму, то це не буде без наслідків. Пішов до свого господарства. Петро балакав з Нетаким. Найбільше радили, яким то способом знайти Прудка-Кострубу. Знали, що це не легко буде, бо як він зробив себе ще раз небіжчиком на те, щоби для світа ще раз вмерти, то й своє прізвище змінив ще раз. Чи пішов ще раз в який похід, Петро сумнівався, бо не дозволилаб його рана.

Коли Анна і на вечеру не прийшла, Петро посоловів до решти. Ще надіявся, що як переспить, то вийде до него на другий день рано, і скаже йому, щоби лишився. Але вона й рано не вийшла. Петро

зрозумів, що йому тут нічого довше сидіти, бо нічого не висидить. Пішов до стайні, окульбачив коня і вивів його перед хату, під вікно Анни. До неї вислав наймичку переказати, що вже відіждить. Спитав, чи схоче попрацятися з ним: як не годна вийти до него, або впустити до себе, то хоч би крізь вікно. Наймичка вийшла і переказала, щоби зайшов до Анни. Він пішов, підійшов до неї, та не знав, як ту пращальну церемонію зачати. Вона сама забалакала з гіркою усмішкою на устах:

— Тобі у нас так зле, що втікаєш?

— Було би ліпше, як би я був цілком не зазправ до вас. Було би ліпше мені, мабуть і тобі. Я не втікаю, але жене мене відси моя лиха доля і моя совість. Як розбурхав твого, доси спокійного духа. Я, неначе збоовтав і скаламутив чисту воду в керниці. Чим скорше щезну відси, тим ліпше буде для мене і для тебе.

— Як би я знала, що тобі не буде привиджуватися небіжка...

— Ти вже знаєш, що коли я їхав до небіжки і коли жив з нею, то мені привиджувалася пнина. Як би не те, то мене не занесла би якась непоборима і солодка сила аж сюди.

Вона потупила очі в землю і ледви чути шепнула:

— Ліпшея.

Петро затрусився, але не знав, чи добре вчув. Вона вгадала, що сказала затихо, та що він може не дочув. Зразу у неї майнула думка, щоби доповісти щось противне, але на саму думку, що він готов послухати, відвернутися і відійти, жахнулася. Прискочила до него, обіймила за шию, і цілуючи, сказала.

— Моя мама також дістала вдівця і добре було їй!

Петро не жаував цілунків. Аж коли їй вже вдалось забогато цього добра і вихопилася з його обіймів, спитав:

— Іти мені до твого батька?

Вхопила його за руку і потягла за собою.

— Він вже знає. Ходім обоє!

Кашавка була маленькою оселею, отже попа не мала. Була капличка, але без попа. Кому потрібний був піп, мусів їхати аж до Ключева, або спроводити його до Кашавки. Дрімайло, Анна і Петро вважали, що вінчання буде в Ключеві у шурина Дрімайла, бо в Кашавці Дрімайло й так не мав ніякої родини. Віддавши доньку Дрімайло загадав цілком покинути ці сторони, і осісти десь коло Ключева. Земля була там по найбільшій частині нічпня, худобу мож було перегнати. Порішено за пару днів перевезти до Кашавки Анну з її приданим. Там вона дожидала би повороту Петра, котрий на якийсь час виправся з Нетаким шукати Прудка-Кострубу. З натяків як отаман Коструба робив у розмовах з Петром, цей згадував, що постійним осідком його отамана була якась оселя по запорожським боці Бога. Як не в Гарді, то десь недалеко на південь від Гарду. Рішилися тої днини, коли Анну будуть відвозити до Ключева, вирушити на Гард.

На другий день досвіта зачали вантажити на мажу усе те добро, що Дрімайло давав Анні і яке вже тепер хотів разом з нею відвезти до Ключева. За два дні, цебто в середу вечером ця робота була би готова, в четвер валка могла би відїхати. В середу досвіта Дрімайло показав челяди решту, яку ще треба було докласти на мажі і пішов до саду, куди за собою

потягнув свого приятеля. Коли посідали на лавці, Дрімайло промовив:

— Я цієї ночі майже ока не зажмурив. Зачинаю жалувати, що я сам неначе кинув мою дитину в обійми Іжука. Бог знає, що з того ще може вийти!

— Гадаєш, що вона недібрана пара? — Нетакий спитав.

— Не те. Що инше морочить мене і не дає вснути. Ти розказував і сам Іжук казав, що з Вільхівки щезло шість бабів, а в згарнищах знайдено останки тільки чотирьох. Ті, що хибують, мабуть живі. Може вони в яспрі, але живі. Я не присяг би, що Петро вдовець, що я вдовець. Як би так було, то я дам собі раду; але Анна?

— І мені не дає спати думка, що вони ще живі. Як живі, то в татарським яспрі. Чамбул, що зруйнував хату Іжука, мабуть з цих сторін. Ти казав, що в твоїм сусідстві є якийсь татарський улус. Там будуть знати, які то Татари були у Вільхівці, чи взяли який яспр і що з бранками зробили.

— Може би справді поїхати до них? Як поїдемо зараз, то до полудня будемо назад.

Дрімайло пішов дати приказ, щоби окульбачили два коні. Нетакий гукнув на Петра, що порався коло мажі. Коли Петро прийшов, Нетакий витягнув з його холяви канчук і всуваючи до свого чобота сказав:

— Гадаю, що тобі цей канчук не буде потрібний. Анна не заробить собі на него, свекрухи не дістанеш. Канчук від мене вийшов, нехай до мене верне. Буду мати по моїй жінці бодай ту одну памятку.

— Берить! Я й так не знав, що з тим канчуком зробити, бо він все нагадує мені найшпрукріщі хвилі в моїм життю і був причиною мого нещастя.

Дрімайло гукнув, що коні вже окульбачені. Нестакій пішов і оба почвалали в степ. Ще не зробили пів милі, коли перед ними заклуботалися облаки куряви. Ця хмара, що сунулася по землі, підходила до них. З передного облака виринуло пару їздців. Коли козакі зіхалися з ними, почули, що то цілий улус Тефік--мурзи переноситься на інше місце, бо там, де досі сидить, степ так висох, що худоба гине з голоду. Дрімайло спитав:

— Чи мурза з вами?

— Їде за возами — відповів один Татарин.

— Може би котрий з вас скочив до него і сказав, що тут є і хоче з ним балакати його сусід і приятель Дрімайло?

Татарин обернув конем, почвалав, по хвили вернув з мурзою. Козакі відіхали з ним на бік і Дрімайло спитав:

— Скажи мені, мурзо, щирю правду. Чи ти, вертаючи зі Збаража, не загостив татарським звичаєм до Вільхівки? Мені казали, що то ти там був. Бачив тебе такий, що знає тебе.

Татарин не знав нащо козак питає, отже відповів обережно.

— Чи це була Вільхівка, не скажу.

— То було там, де ти спалив хату з хатою чотирь баби. Дві ти взяв з собою.

Татарин ще раз відповів крутіїством.

— Ти мав у Вільхівці яких свояків? Може пропав хто з твоєї родини?

— Не гадай, що я хочу від тебе відоймити твою добичу. Я лиш хочу знати, на чім стою.

— Скажу тобі правду. Я був у Вільхівці. Це, що я там спалив одну хату, сталося цілком случайно, бо я в тих сторонах не думав хижачити. Хоч вже була

пізна ніч, в одній хаті край села попри яку ми переходили, ще світилося. Заглянувши крізь вікно, ми побачили мерзкий образ. На столі фляжки, збанки і чарки. Чотири баби, очевидно п'яні, лежать: дві на лавках, дві на землі. Дві, ледви держаться на ногах. Регочуть і шють. Я увійшов у хату. Ті, що лежали були старі і погані. Ті дві, що ще держалися, були гарні. Молодша дуже гарна. Я вгадав, що то мама і донька. Ті дві я забрав. Старі лишив у хаті так як лежали, хату підпалив і пішов.

— Вони ще у тебе ті дві?

— У мене. Їдуть в крітім возі. Хочен побачити їх?

— Борони Боже!

Дрімайло нахилився до товарища і шепнув:

— Нешастя! Шо тепер буде з Анною? Як сказати їй це? Як розлучити їх не наробивши якої біди? Анна полюбила Петра так, що вдуріє, почувши, що він ще має жінку.

В розмову вміншався Нетакій і спитав Татарина:

— Ти ті баби маєш на продаж?

— Ти хотів би купити? Не продаю. Вони лишаться в моім гаремі. Молодша дуже пришала мені до вподоби і вдоволена з мене. Мамуня нехай лишиться при донці. Вона також не стара ще і буде няньчити своїх внуків. То здорова баба, добра до роботи.

— Нагнеш її до того?

— Вона, що правда, троха поривиста, але у нас не панькаються з бабами так як у вас.

— Чи ти осядеш в цих сторонах?

— Ні. Іду далі. Відси десять день дороги добрим конем. То вже недалеко моря.

Нетакий владуваний, аж крикнув до Дрімайла.
— Чуєш? Нема чого боятися. Все буде добре.

Звернувшись до Татарина, сказав.

— Щасливої дороги. За ту добру вість, я тобі дам щось таке, що тобі не раз стане в пригоді. Отцей канчук має на твою старшу бранку велику силу. Ти кажеш, що вона троха поривиста. Лише троха? Ти її ще не знаєш. Як буде тобі коли тих її химер заобогато то потягни по спині тим канчуком. Але так, щоби на шкірі відбилися гудзи, що на ремени. Тоді на шкірі будуть виписані слова: "Домінус вобі-скуп." Як питає тебе, відки той канчук у тебе взявся, то скажеш їй, що ти зійшовся з якимсь Королевичем і він тобі продав.

Мурза подякував за дарунок і поїхав за своїми Татарами. Приятелі вертали назад до Башавки. Їхали мовчки. Аж перед Башавкою Дрімайло зітхнув і промовив:

— Тепер порадь, як все те розказати Анні.

— Ти вдурів?! На що розказувати?

— Треба якось розлучити їх. Якось так, щоби Анну якнайменше оскорбити.

— Нащо розлучувати?

— Петро має жінку.

— А ти був парубок або вдовець, коли брав маму Анни? Але їй було з тобою? Ти не був перед своєю першою жінкою обезпечений так добре, як тепер Петро. Вже вона з гарему Татарина не вихопиться. І сама не схоче. Мурза сказав, що вона вдоволена з него. Ще як будуть діти...

— То гадаєш, Анну таки дати Петрови не кажучи їй нічого?

— Ні Анні, ні Петрови. Петрови можнаби, але

аж в який рік по вінчанню, або аж будуть діти. І треба квашити. Зразу ти гадав Анну лише вислати до Ключева, щоби там дождити повороту Петра з поїздки на Запороже. Тепер гадаю, що треба зробити навпаки. Звінчати їх зараз, як лиш прийдуть до Ключева. На Запороже Петро тепер нехай цілком не їде. Нехай сидить коло жінки, будує хату і заводить господарство.

Дрімайло признав, що приятель добре радить. Вернувши до хати, приказав вантажити на мажі решту свого движимого добра, так щоби полишалися тільки голі стіни і те, що малу мало вартість. Анну і Петра цілком не засумувала вість, що вони вперед поберуться, скоро прийдуть до Ключева, а на Запороже Петро поїде хіба аж колись пізніше... як взагалі поїде. Обоє дякували батькови й не знаючи, що то Татарин поміг їм.

Польовання.

Український мандрівний театр загостив до Львова і став грати в сали польського міщанського товариства “Гвезда.” Тоді ще було так, що коли той бідний український театр приїхав до якого міста, то вість про це електризувала всіх Українців міста. Кожний уважав своїм патріотичним обовязком бути бодай на кількох-виставах. Тоді і польська публіка ходила до українського театру, бо хоч мандрівний, малий і бідний, то мав першорядні сили. Приїзд цього театру до Львова пригадав також податковому контрольорови Баляшеви що він якийсь Українець. Троха патріотизм, троха цікавість спонукали його заглянути до театру. Не жалував, бо попав на штуку, неначе паронине для него написану. Він любив романтичну белетристику, а в театрі грали драму з життя карпатських опришків “Чорний Матвій.” Крім того він перший раз в життю побачив карпатські гори. Правда, лише мальовані на полотні на маленькій сцені мандрівного театру, але до тої пори він і того не бачив. Штука і ті мальовані гори так йому подобалися і так відлися в його душу, що він загадав перший свій урльоп використати на те, щоби побачити їх оригінал. Коли вже рішився пізнати правдиві гори, то не інші, як саме ті, в котрих колись гуляли опришки, яких бачив на театральних дошках. Знав, що найславнішим карпатським опришком був Довбуш, та що він обертався в сторонах Микуличина.

Щорічну тритижневу відпочинкову відправу визначили Баляшеви на осінь. Коло Микуличина лісничим був шкільний товариш і найліпший приятель Баляша. Баляш написав до него, чи не знай-

новби йому на три тижні квартиру з харчем. Відновідь прийшла відвратною поштою. Лісничий запросив Баляша до себе. Запросени були такі щирі, що Баляш не церемонився, і коли прийшов перший день відпустки, поїхав. Від Сташиславова їхав кіньми, бо тоді в гори залізниці ще не було. Троха їхав поштою, троха фіякрами, троха okazіями присідаючися. Лісничий прийняв свого старого товариша і приятеля дуже сердечно і завів його до призначеної для него комнати. Баляша здивувала велика сила порозвіщуваних на всіх стінах в цілій хаті найфрїжнїщих мисливських трофеїв. Були там роги сернюків і оленів, голови диків з великими клеваками, голова медведя, випхані готури й інші птахи. Найбільше Баляшеви подобалися оленячі роги, деякі величезні, неначе би зі столїтних оленів.

— Шкода, що я не мисливий, — Баляш промовив, позираючи на одну пару оленячих рогів. — Я хотїв би мати таку пару над моїм бюром.

— Друже! — відновїв лісничий. — У мене того добра аж за богато. Кілька пар маю в коморі, ще не оправлені. Як будеш відїздити, то вибереш собі, котру пару схочеш.

— Я хотїв би мати з оленя мною впольованого.

— Можеш й з такого мати. Тут оленів є ще велика сила. Правда, не кожному вільно полювати, але як тебе ні я не спіймаю, ні мій побережник, то клопоту не будеш мати. В ту днину коли ти підеш з рушницею, побережника того ревіру вшлю в иншу сторону, отже будеш міг безпечно засїсти над одним потоком, де олені заходять шти воду.

— Коли ж бо я ще ніколи не полював, і ніколи не стрїляв.

— Не святі горшки ліплять. У мене кілька руш-

ниць. Стріляти я навчу тебе.

Наука зачалася зараз на другий день. Лісничий поставив під смерекою дошку. На дошці намастив ву глем чорну цятку. Дав товаришеви в руки рушницю наряджену шротом і показав як ціляти. Баляш мав добре око і певну руку. Довго ціляв і вже перший стріл був настільки влучний, що два шроти вбилися в долішній кінець дошки. Ще два дні таких вирав, і лісничий сказав, що вже пора зачати марнувати порох в погоні за дичиною. Розповів йому куди йти, щоби зайти на полонину, де мож попасти на якого звіра. Радив йому засісти в кущах коло потічка, куди звір заходить шти воду.

Четвертої днини по приїзді Баляш пішов плаєм, якій через два хребти вів на простору полонину. В торбі перевішеній через плече мав кусень ковбаси і хліб, та різні патрони: від дрібного шроту, до великих куль. В руці ніс рушницю готову до стрілу, бо в тих безлюдних сторонах звір міг показатися і кількадесять кроків від лісничівки. В одній цівці був шріт, в другій куля. Його серце затовклося сильніше не раз, коли десь на право, чи на ліво або перед собою почув шелест. Але то все бувало якійсь малий птах, або вивірка.

Вже виїшов був на перший верх і зійшов з него, та переступивши поточину підходив під другий верх, коли кільканацять кроків у кущах зашуміло. Шум віддалявся від него. Через ті кущі він не бачив нічого. Чув лише шум. Це був, очевидно, якійсь звір. І то не одна штука.

— Коли не мож брати на око, то треба на вухо.

Так Баляш подумав і в сторону шуму вишалив обі цівки. Новоспечений мисливий був обережний. В цівки рушниці всунув два свіжі набої і аж тоді

підняв у кущі подивитися, чи не поцілів якої звірюки. Знайшов лиси розриту землю. В надії, що звір чи звірі таки десь подалеко сипилися і він ще раз буде мати нагоду стріляти до них, пішов далі туди, куди віддалявся шелест. Ішов звором зо дві години, аж вийшов на верх. Лісистим верхом ішов далі і вийшов на полонину, коли вже було полудне. Голодний сів, тай взявся до ковбаси і хліба. Наївся і аж тепер нагадав собі, що з хати не взяв фляшки з водою. Сумнівався, чи на тій полонині знайдеться яке жерело. А жара напала така, що від поту ціла сорочка була мокра. Сидів і думав, що йому тепер діяти: йти далі, чи сидіти тут і ждати, бо не було виключене, що олені вийдуть на полонину пасти. Думав, думав, і обезсилений духотою венув.

Снав які дві години. Коли пробудився, олені вже не були йому в голові. Йому тепер потрібна була вода; вода за всяку ціну. Піднебіня і язик так висохли йому, що аж пекли. Довго обертав язиком, заки видусив троха слини. Встав і пішов шукати води. Ішов раз просто себе, раз в той то в цей бік. Наслухував, чи де не дзюрчить поточина, чи вода бодай краплями не цяпає. Підбігав до місць, де були більші купки зеленого буряну, бо гадав, що там буде, як не жерельце, то бодай багно. Сонце вже котилося вниз. Став потерпати, що як на тій полонині ніч захопить його заки знайде воду, то вмре зі спраги. Стривожений вже не крутився по полонині, а став бігчи вперед. Час до часу приставав, щоби висанатися. Нарешті й сил не стало, щоби далі бігчи. Сів, та став думати, чи не заждати на росу, щоби її злизувати з трави. Здивувався, коли побачив, що там, де сів, трава побита. Не сумнівався, що нині ще хтось тут сидів. Надіючися, що той хтось може ще не далеко ві-

дійшов. Баляш взяв рушницю та вишалив раз і другий. Всунув ще два патрони і ще стрілив двічі. Лиш луна покотилася по горах. Спідів і туманів. Хоч вже смерклося і похолодніло, трава була суха, роси ні сліду. Нараз підвівся, бо яких десять кроків перед собою побачив щось біле. Підійшов, підоймив і затрусився, волосся стало дубом. То був папір, з якого він в полудне, виймивши ковбасу, відкинув від себе. Отже він вернувся на те місце, з якого вийшов був. Тепер йому стало ясно, чому там перед хвилию де сів, трава була потовчена. То він сам зробив це в полудне.

Захитався і впав. Впав, але як опарений раптом підвівся на коліна, та став порпатти в землі. Він впав на руку так, що вона влізла в м'яку землю, бо тут було невеличке багно. Вшорпав жменю болота і став його висмоктувати. Порпав далі, болото ставало щораз рідше. Виплював це, що було в устах, і напхав того рідкого, та далі порпав. Почув зимну воду. Розпорпав ширшу ямку, вона наповнилася водою. Каламутною, але водою. Черпав рукою і пив. Тепер, коли йому вже стало легше, він розсміявся на ціле горло. Примираючи зі сираги, лежав коло води і шукаючи тої води втік від неї. Аж зблудив, вернувся назад до неї.

Прийшовши назад до снги. Баляш сів та став думати, що йому далі робити. Коби бодай місячна ніч. А то темно, що й на два кроки не відкб. Про те, щоби пробувати пройти ліс, без огляду в котру сторону, не могло бути бесіди, бо в ночі не оминувби ні зломів ні дебрів. На полонинці також боявся ніч пересидіти чи переспати, бо знав, що то сторона вовків і медведів. Рішився вилізти на перше дерево, на яке попаде і переночувати на дереві. Тямив, що кількаде-

сять кроків від місця, де в день спав, стояло пару дерев. Підвівся і пустився наважання, бо в тій темноті очі не робили своєї служби. Справді понав на дві смерекки і не дуже грубий бучок, що стояли в купі. Рушницю лишив під деревом і намозолвившися троха, сів на першій галузи бучка. Скорше як виліз, зсунувся з дерева, бо побачив світло. Погадав собі, що саме в цій хвили хтось надійшов тут і зробив собі пічліг. Не було виключене, що то лісничий, занепокоєний що його гість не вернувся, вислав своїх побережників шукати його. Коли Баляш вже був на землі і озирнувся, світло пропало. Виліз ще раз на дерево, світло є. Доміркувався, що з землі світла тому не видно, бо між ним і світлом є кущі, або горбок. Щоби зазначити собі, в котрій то стороні від дерева те світло, опустив на землю шапку і зсунувся з дерева. Підоймив рушницю і шапку, та пустився йти. По кількадесяти кроках понав на кущі. Не омняв їх, щоби не губити світла але став крізь них продиратися. Коли продерся, знов побачив світло. Підійшов до него ще яких двіста кроків і станув перед вікном якоїсь хатчини. Вікно було без шиб і без рамів. Була тільки діра. Заглянув до середини.

Чудна якась була та хата. В самій середині пів метра високе огнище вимуроване з каменя і глини. На огнищі горить огонь, на огни стоять на двох залізних триніжках два залізні горшки. Ліворуч огнища на один крок вільного місця, далі під стіною деревляний тапчан. На тапчані хтось лежить. Ноги в постолах звернені до вікна. Над ліжком до стіни прибіта полиця. Цілком таксамо було праворуч огнища, лише на тапчані ніхто не лежав. Двері були по противній стороні діри, що заступала вікно. Стелі ні

комина ця хата не мала. За те в середній даху була діра, накрита другим меншим дахом. Туди виходив дим.

— Якійсь дуже бідний халуник — Баляш подумав собі, але такі ріншвся виростися на нічліг, бо крім страху перед вовками і медведями, зачало йому дошкулювати зимно. Веунув голову у вікно і гукнув:

— Слава Ісусу Христу!

Той, що на тапчані, ані руншвся, лише відповів:

— На віки Богу слава! А хто там?

— Такий, що в лісі заблудив і проситья до вас на нічліг.

— То чогож ви там стоїте? Двері не замкнені.

Баляш обійшов хату, відчинив двері без замка і переступив поріг. Господар вже стояв коло огнища і до огню докидав суча. При світлі огню видався Баляшеви якимсь страшним дикуном. Голова патлата з довгим волоссям, що мабуть ще ніколи не чесане снадало аж на плечі. Вуса чорні і великі, як дві мітли. Також чорні брови майже цілком закривали огнисті очі. Сердак і сорочка не позастібувані.

— Сідайте і відихайтеся, — Гуцул промовив, присеваючи до огнища колоду. — Ви з рушницею? Ви може стріляли? Бо я чув якісь стріли. Ось тут в стіні коло дверей кілки. Повісте рушницю і торбу, бо до вогню підходити з ними небезпечно. Може ви який новий лісничий, що ще ліса не знає і тому заблудив?.. Ваше лице чого замаране болотом? Ви може впали в болото?.. Але ваш одяг чистий. Ви лише носом лежали в болоті?

Баляш погладився рукою по лиці і справді в пальцях лишилася грудки болота. Він вгадав, відки воно, і відповів:

— Я пив воду і так замастився.

— Воду? Та хиба болото?

Баляш став розказувати як то він гасив спрагу і де це було.

Гуцул заломив руки і крикнув:

— Таж там є жерело! П'ять кроків нище того місця, де ви порнали в багні. Друге жерело є коло мене, також недалеко відтам, де ви лежали. Умийтеся. Зараз принесу вам води, бо там на дворі темно і ви на жерело не попали би.

Гуцул витягнув знід тапчана бляшане ведро, виїшов з хати і вернувся з водою. Ляв гостеві воду в пригорщу і гість умився. Вода всякала в землю, бо підлоги не було. Троха зробилося болото, але Гуцул не робив собі нічого з того. Роззираючися по хаті, гість спитав:

— Як ви в такій хаті зимуєте?

Гуцул розсміявся і відповів:

— А деж то хата?! Моя хата в селі і я там зимую. Це колиба. В колибі сиджу лише через літо, поки худоба на полонні. Я тут що лиш від нині, бо завтра на цю полонину переженуть худобу, що вже спала сусідну. Нині добре буде вам тут спати, бо колиба від минулої осені стояла порожня, отже тут ще нема одної блохи... Ви мабуть голодні. Моя кулена вже готова. І молоко спражене. Як волите сало...

— Волю молоко. Як ваша ласка, то зім троха тої кулені з молоком.

Гуцул здоймив з триніжків оба горники і поставив їх на краю огнища. Це огнище було одночасно столом. З полиці здоймив другу ложку і подав гостеві. Ложка виглядала не дуже апетитно, але була чиста. На молоко Гуцул дав гостеві бляшане горнят-

ко, кулешу виєшав до миски. Тихо стало в хаті, бо оба їли не балакаючи. Гість зїв тільки пару ложок кулеші і випив горнятко молока. Виймив два щі'ари. Одно закурив, друге дав Гуцулові. Гуцул подякував і відклав на пізніше, бо ще не скінчив їсти. Лише на хвилю перервав їду. Вийшов з коїби і по хвили вернувся з оберемком сіна та розстелив його на другім тапчані, кажучи:

— Ви утомлені, отже лягайте. Заки венете, розкажіть мені відки ви, та що ви в лісі робили?.. Може вам буде холодно, бо як позасипляємо, то огонь погасне. Не маю чим накрити вас, хіба возьміть отцю верету. Все ліпше, як нічо.

Гуцул кинув гостеві верету і присівся назад до миски з куленою. Гість розтягнувся на сіні, накрився веретою та став розказувати. Сказав, що він в цих сторонах перший раз, що приїхав до лісничого на літо, що ще ніколи не полював. Скортіло його вполювати оленя, та буде дякувати Господу, як сам верне ся живий до хати.

Господар лиш весь час підсміхався. Коли гість скінчив розказувати, Гуцул зітхнув і позираючи ласо на висячу рушницю, сказав:

— То треба знати, куди олень ходить і треба вміти підійти його. Коби у мене рушниця! Була. Ще мій прадід змайстрував її. Раньше Гуцули самі робили свої рушниці. Лише цівку діставали з Молдави. Стара була рушниця. Пани з таких рушниць сміялися. Купували їх і добре платили, як у кого допитали таку. Але стріляти з них не хотіли. Боялися, щоби не трісла. Купували їх тільки на те, щоби повісити у себе на стіні, неначеб то був святний образ. Я моєї буби не дав за нізащо в світі. Добра була. Так

що з того! Побережник наскочив на мене саме в хвили, коли я поклав оленя. Відобрав рушницю, забрав оленя. Лісничий тою рушницею так втішився, що не подав мене на кару за оленя. Ще й пару пачок дав мені. Я за тою рушницею плакав як мама за дитиною.

— Мені дали добру рушницю, так що з того? Нешли не вполював нічого, але ще так соромно зблудив. Як мені тепер показатися лісничому і його родині? Тож то будуть сміятися з мене!

— Чорт не такий страшний, як його малюють, — Гуцул потішав його. Дивуватись будуть, не сміятися.

Коліба була побудована з кругляків, шпари між ними не були позатикані мохом, отже як був вітер, то ними дуло на чуприну лежачого. Баляш не любив цього, бо було так, неначе би по голові лазили мухи. Баляш взяв капелюх і ним накрив голову. Гуцул гадав, що гість вже хоче спати, отже перестав балакати. Запалив цигаро і потягаючи сидів тихо на колоді між огнищем і тапчаном гостя. Цей лежав спокійно, дивлячися понід капелюх на огонь і на Гуцула. Гуцул випалив половину цигара і згасив його. Зза паху виймив люльку, напхав її рентиою цигара, на це поклав жевріючий вуглик і став пакати. Пакаючи, що хвиля нахилився над тапчаном, неначе би наслухував, чи гість спить. Відклав люльку і з кишені виймив великого складаючого ножа. Отворив його і держачи в правій руці, великим пальцем лівої пробував, чи острій. Знов нахилився над сплячим. Баляш, котрий понід капелюх все те бачив, аж впрів. Не сумнівався, що то бандит, котрий його хоче в сні заколоти ножем. Мабуть на те, щоби посісти його рушницю.

Непомітно, щоб не зрадитися, Баляш, цілий накритий веретою виймив з кишені свого ножа, відімкнув його і ждав, що далі буде. Гуцул підвівся і наслухуючи, поволі став нахилитися над сплячим. В правій руці далі держав ніж, ліву витягнув над сплячим.

Баляш погадав собі, що опришок хоче лівою рукою придержати його і ножем у правій пробити.

Стиснув під веретою свій ніж з тою постановою, що в хвили, коли Гуцул ще троха нахилиться над ним, вб'є свій ніж в груди опришка.

Гуцул відхилився назад і назад сів на колоді між тапчаном і огнищем. В правій руці далі держав ніж, в лівій шмат солонини стягнений з полиці над тапчаном. Куєник відрізував і став їсти з кулешою, якої ще троха було в місці.

Баляшеви аж недобре зробилося, коли побачив це. Тепер зрозумів, що Гуцул хотів стягнути з полиці солонину, але боявся, що розбудить гостя, отже тому нахилився над ним і наслухував, чи вже твердо спить. Як би Гуцул був ще троха більше нахилився, Баляш був би вбив невинного і гостинного чоловіка!

Початковий жах, пізніше здивовання і кінцеве вдоволення так утомили Баляша, що він вів. Пробудився, коли вже сіріло, Гуцула не було в колибі. Роззираючися Баляш побачив, що й рушниці нема. На кілку висіла тільки торба, але отворена. Коли пригадав собі, як то ласо Гуцул позирав на ту рушницю і майже плакав розказуючи, що його стара гуцульська тепер у лісничого на стіні, то не сумнівався, що Гуцул не видержав і рушницю вкрав. Баляш став розважати, що зробити: донести про крадіж до жандармерії, чи сказати лише лісничому, щоб прибував по

доброму відобрати. Почувши, що хтось до колиби підходить. Баляни ляг назад. Голову знов накрив капелюхом, так щоби понід капелюх міг видіти все те, що в колибі діється.

Двері відчинилися і на порозі станув Гуцул з рушницею в руці. Бачучи, що гість не рушається, переступив поріг, рушницю повісив на кілку, в торбу всунув два патрони і застібнув її. Тепер приступив до огнища, та став роздувати огонь. Баляни позіхнув голосно, неначеби що лни тепер пробудився і привитав газду добрим днем. Цей відповів так само і промовив:

— Зараз буде готовий сніданок. Поснідаєте і помандруєте домів. Я звезу вас на плях, яким безпечно зайдете. Може й вполюєте що.

— Я коби до хати зайшов, бо полювати більше не буду — гість відповів.

— Та бодай нині не вертати вам з порожніми руками, щоби лісничий з вас не сміявся.

— На це нема ради. Не маю щастя, тай годі!

Поснідали. Баляни взяв торбу і рушницю, Гуцул взяв уздечку і пішли. За колибою паслася пара конний. Гуцул спіймав одного, зануздав і повів за собою. Зійшли в потічок і пішли далі. При однім його скруті Гуцул зупинився і спитав:

— То ваша рушниця справді нічого не застрілила?

— На жаль, нічого.

Гуцул розгорнув руками вітки кущів і показуючи лежачого оленя, спитав:

— А чияж рушниця, як не ваша, поклала цього? Дома вже не будуть з вас сміятися.

Баляни зараз доміркувався, що як він всунув, то

Гуцул з його рушницею пішов на засідку і вполював оленя. Баляш лише здивувався, що Гуцул того оленя не затаїв для себе. Всеж таки, не будучи певним свого спитав:

— Щож з тим оленем буде?

— Я вже й про це подумав. Самі до хати не несете його. Лежати тут, поки ви зайдете і пришлете сюди людей, олень не може, бо буде жарка днина. Я привів мого коня. Оленя зчистимо і закинемо на коня. Я ще троха підведу вас. Потому лотоками зайдете до плаю попри потік і плаєм аж до хати. Коня відшлете побережником.

— То ви справді цього оленя для мене вполювали?

— Хто вам сказав, що то я вполював його?

Баляш зрозумів хитрість обережного Гуцула й каже:

— Як би не ви, то я не знайшов би його. Зогнив би тут. За нічліг у вас і за те що ви знайшли мою добчу, купіть собі пару пачок.

Баляш виймив з портфелю двацятькоронівку, але Гуцул відступив від него і сказав:

— Моя колиба, то не міський готель, за який треба платити. Не моя рушниця застрілила оленя.

— Всеж таки то ваша заслуга і вам буде кривда. Поділімся. Я возьму голову з рогами, ви решту.

Гуцул почіхався в потилицю, подумав троха, нахилився Баляшеви до вуха, неначе би боявся, що його підслухає ялиця і шепнув:

— Моєї мамі син не скривдить себе. Там далі лежить другий такий... Дякую вам за него, паночку. Коли тільки схочете вполювати оленя, прибудіть до мене.

